

Munich Personal RePEc Archive

Governance sustainability of Bulgarian agriculture

Bachev, Hrabrin

Institute of Agricultural Economics, Sofia

2020

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/103927/>
MPRA Paper No. 103927, posted 05 Nov 2020 07:33 UTC

Управленческа устойчивост на селското стопанство в България

Храбрин Башев¹

Институт по аграрна икономика, София

Необходимостта от включване на “четвърти” управленчески стълб в концепцията за разбиране и в системата за оценка на (съвкупната и) аграрната устойчивост нарастващо се обосновава в академичната литература и намира място в подходите на правителствени, международни, частни и др. организации. В България, подобно на много други страни, практически няма цялостни оценки на управленческата устойчивост на селското стопанство и на нейната значимост за цялостното аграрно развитие. Тази разработка прави опит за оценка на управленческата устойчивост на отраслово, подотраслово, екосистемно, регионално и стопанско ниво в България.

Многопринципната, критериална и индикаторна оценка на управленческата устойчивост на българското селско стопанство установи, че цялостната устойчивост е на “добро”, но близко до “задоволителното” ниво. Освен това, съществува значителна диференциация на равнищата на интегрална управленческа устойчивост на основните подотрасли, агро-екосистеми, агро-райони, и типове ферверски организации. Нещо повече, индивидуалните показатели с най-високи и ниски стойности за устойчивост определят “критичните” фактори подсилващи и влошаващи частната и интегрална управленческа устойчивост на оценяваната агро-система. Последно, но не и най-малко важно, резултатите от оценката на интегралната устойчивост в тази разработка базирани на микро (стопански) и макро (статистически и др.) данни показват определено разминаване, което следва да се има пред вид при анализите и интерпретациите, като същевременно оценителните показатели, методи и данни продължават да се подобряват.

Имайки пред вид значимостта на холистични оценки от този тип за подобряване на аграрната устойчивост като цяло, и на управленческата устойчивост на селското стопанство като частност, те следва да се разширяват и тяхната прецизност и представителност подобрява. Това изисква повишаване на прецизността чрез разширяване на анкетираните ферми и заинтересовани страни, и използване на по-“обективни” данни от проучвания, статистика, професионални експертизи в дадената област , и др.

Ключови думи: управленческа устойчивост, оценка, аграрни подотрасли, България

¹ E-mail: hbachev@yahoo.com

Governance Sustainability of Bulgarian Agriculture

A need to include “the fourth” Governance pillar in the concept for understanding and the assessment system of (overall and) agrarian sustainability is increasingly justified in academic literature and finds place in the frameworks of government, international, private, etc. organizations. In Bulgaria, like in many other countries, practically there are no comprehensive assessments of the governance sustainability of agriculture and its importance for the overall agrarian development. This study tries to assess the governance sustainability of Bulgarian agriculture at national, sectoral, ecosystem, and farming level.

Multiple Principles, Criteria and Indicators assessment of the Governance sustainability of Bulgarian agriculture indicates that the Overall Governance Sustainability is at a “Good” but very close to the “Satisfactory” level. Besides, there is a considerable differentiation in the level of Integral Governance sustainability of individual subsectors, agro-ecosystem, agro-region, and farming organisations. What is more, the individual indicators with the highest and lowest sustainability values determine the “critical” factors enhancing and deterring the particular and integral Governance sustainability of evaluated agro-system. Last but not least important, results on the integral agrarian sustainability assessment based on micro (farm) and macro (statistical, etc.) data show some discrepancies which have to be taken into consideration in the analysis and interpretation, while assessment indicators, methods and data sources further improved.

Having in mind the importance of holistic assessments of this kind for improving the agrarian sustainability in general, and the Governance sustainability of agriculture in particular, they are to be expended and their precision and representation increased. The later requires improvement of the precision through enlargement of surveyed farms and stakeholders, and incorporating more “objective” data from surveys, statistics, expertise of professionals in the area, etc.

Key words: governance sustainability, assessment, agriculture, agricultural subsectors, Bulgaria

Въведение

Обща характеристика на всички предложени и практически използвани съвременни системи за оценка на устойчивостта на аграрните системи е прилагане на три „измерения“ или „стълбове“ на устойчивостта – икономически, социален и екологичен (Bachev et al., 2017; Cruz et al., 2018; ЕС, 2001; FAO, 2013; Hayati et al., 2010; Kamalia et al., 2017; Lopez-Ridauira et al., 2002; Lowrance et al., 2015; OECD, 2001; Sauvenier et al., 2005; Singh et al., 2009; Terziev et al. 2018; VanLoon et al., 2005).

Необходимостта от включване на „четвърти“ управленчески стълб в концепцията за разбиране и в системата за измерване на устойчивостта нарастващо се обосновава в академичната литература (Bachev, 2010, 2018; Baeker, 2014; Burford, 2017; Fraser et al., 2006; Monkelbaan, 2017), а така също намира място и в официалните документи на различни (държавни, интернационални, частни, и т.н.) организации (City of Brooks, 2019; EU, 2019; IFAD, 1999). Въпреки всичко обаче, изграждането на система за разбиране и оценяване на „новия“ управленчески аспект (стълб) на аграрната устойчивост е „в процес на разработване“.

В България, подобно на много други страни, има малко изследвания на управленческите аспекти на аграрната устойчивост (Башев 2005, 2006, 2016, 2017; Башев и др. 2018, 2019; Башев и Че, 2018; Сяров, 2019; Bachev, 2010, 2018; Bachev et al., 2016; Bachev and Treziev, 2018; Georgiev, 2013; Marinov, 2019;). В последните години се разработва холистически подход и за оценка на управленческия аспект (стълб) на аграрната устойчивост (Башев 2006; Башев 2016; Башев и др. 2018; Сяров, 2019; Bachev, 2016, 2017, 2018; Bachev et al. 2018; Bachev and Treziev, 2017, 2019). Въпреки това обаче, все още липсват цялостни оценки на управленческата устойчивост на селското стопанство като цяло и в различните ѝ подотрасли, екосистеми, типове фермерски организации и райони на страната.

В тази статия се прилага представения подробно в предишни публикации подход (Башев и др.; Башев, Иванов, Сяров, 2020; Bachev, Ivanov, Sarov, 2020) и се прави оценка на равнището на управленческата устойчивост на българското селско стопанство на национално (отраслово), подотраслово, екосистемно, регионално и стопанско ниво.

Методика на изследването

Устойчивостта на селското стопанство е “системна характеристика” и се разбира като “способност за съществуване във времето” (Bachev, 2005; Hansen, 1996). Тя характеризира способността (вътрешен капацитет и адаптивност) на селското стопанство да поддържа своите управленчески, икономически, социални и екологически функции в дългосрочен период от време. Аграрната устойчивост има четири основни аспекта (“стълбове”), които са еднакво значими и трябва винаги да се имат пред вид – управленческа устойчивост, икономическа устойчивост, социална устойчивост, и екологическа устойчивост.

“Управленческата устойчивост” характеризира ефективността на специфичната система на управление (governance)² на оценяваната агро-система (национална, подотрасъл, екосистема, регионална, фермерско стопанство, и т.н.). Съответно на това, “доброто управление” означава висока управленческа устойчивост, докато “лошото” (неефективно) управление съответства на ниска управленческа устойчивост. Управленческата устойчивост е едновременно основна системна характеристика, и средство за достигане на другите разнообразни цели на системата и на “състояния” на икономическа, социална и екологическа устойчивост. Пред вид на значимостта ѝ за постигане, поддържане и подобряване на цялостната аграрна устойчивост, може да се каже, че управленческата устойчивост е “първи” (стълб) между (четири) “равни”.

В това изследване цели оценка на (управленческата) устойчивост на българското селско стопанство на отраслово и подотраслово ниво. Фермата е най-ниското ниво, на което се осъществява управлението и организирането на селскостопанската дейност (и на устойчивостта), и където всички аспекти на аграрната устойчивост се “реализират” и могат практически да бъдат оценени (Башев 2005; Bachev, 2005). Следователно тя е първото ниво за събиране на първична информация за оценка на устойчивостта на отрасъла. Прави се обаче разлика между управленческата устойчивост на селското стопанство и устойчивостта на управленческите (“governance”) структури в селското стопанство³.

Управленческата устойчивост на селското стопанство изразява (“ефективността” на) състоянието и приносът (към постигане на целите на устойчивото развитие) на принципните управленчески механизми и форми на оценяваната агро-система. Повечето от тези механизми и форми на управление засягат (въздействат) специфичните управленчески структури, ползвани от индивидуалните агенти (включващи ферми, фермерски организации, договорни и вертикално интегрирани форми) и тяхната устойчивост. Но много от тези механизми и форми са свързани с (фермерските отношения с и) други аграрни агенти (собственици на ресурси, нает труд, снабдители на суровини и материали, преработватели, търговци на дребно, крайни потребители, аграрна администрация, и др.), докато някои от тях са свързани с вътрешно-организационни/фермерски елементи (например, санкциониране на стандартите за труд,

² В българският език се използва само един термин „управление“ за превод на две различни концепции в английския език („Management“ и „Governance“), което води до много конфузия дори и сред професионалните изследователи. В тази разработка под „управление“ и „управленческа“ се разбира по-общата категория в английския език „Governance“.

³ Всеобхватен съвременен подход за оценка на устойчивостта на земеделските стопанства е предложен от нас в предишни публикации (Башев 2016; Bachev, 2017, 2018).

хранителна безопасност, благосъстояние на животните, опазване на биоразнообразие и околна среда и т.н.).

За оценка на равнището на управленческата устойчивост в българското селско стопанство на различни нива се прилага добре обоснована и селектирана йерархическа система от 5 принципи, 20 критерии, 26 показатели на национално (отраслово) ниво и 23 показатели на стопанско ниво, и 49 референтни стойности (Башев и др. 2019; Башев, Иванов, Сяров; Bachev, Ivanov, Sarov). Интегралният индекс на устойчивост за отделен критерий (SI(c)), принцип (SI(p)), и аспект (SI(a)) на устойчивост, и Интегралният индекс на устойчивост (SI(o)) на оценяваната агро-система се калкулира прилагайки “еднаква тежест” за всеки показател в определен критерий, на всеки критерий в определен принцип, и на всеки принцип във всеки аспект на устойчивост.

Интегралният Индекс на определен критерий (SI(c)), принцип (SI(p)), и аспект (SI(a)) на устойчивост, и Интегралният Индекс на устойчивост (SI(o)) са аритметични средни на индексите на съставляващите показатели, критерии и принципи.

За оценка на равнището на Управленческа и Интегрална устойчивост на агро-системите в България се използват следните скали, определени от водещи експерти в дадената област (Башев и др. 2018): Равнище на индекса 0,81-1 за “високо” ниво на устойчивост; Равнище на индекса 0.50-0,8 за “добро” ниво на устойчивост; Равнище на индекса 0,26-0,49 за “задоволително” ниво на устойчивост; Равнище на индекса 0,06-0,25 за “незадоволително” ниво на устойчивост; Равнище на индекса 0-0,05 за състояние на “неустойчивост”.

Оценката на управленческата устойчивост на селско стопанство се базира на оценки на експерти и заинтересовани страни, и анкетно проучване през 2018г.⁴ с менажери на 104 “типични ферми” от различен размер и юридически статут, производствена специализация, и екологическо и географско местоположение. Структурата на анкетираните стопанства приблизително съвпада с реалната структура на фермите от различните категории в България. Класификацията на анкетираните стопанства в юридически типове, размери, производствена специализация, и екологично и географско разположение съответства на официалната типология (и дефиниции) използвани в страната и ЕС.

В България, подобно на много други страни, няма официална информация за калкулиране на повечето показатели за управленческа, социално-икономическа и екологическа устойчивост на по-ниските нива (ферма, екосистема, подотрасъл, район и др.) (Башев и др., 2018). Поради това, оценките на микро и средно ниво на социално-икономическата, екологическата и управленческата устойчивост са изцяло базирани на “оригинални” първични данни събрани от менажери на стопанствата. Агрегатният индекс на (аспектна, и интегрална) устойчивост за всяка оценявана агро-система (фермерска организация, подотрасъл на селското стопанство, агро-екосистема, географски район, и др.) е калкулиран като аритметична средна на индексите на съставляващите ферми в съответната система.

Оценката на управленческата устойчивост на национално (отраслово) ниво е оценена по два начина – чрез използване на експертни и на заинтересовани страни (фермери, професионални организации и др.) оценки, и посредством обобщаване на информацията от анкетираните ферми.

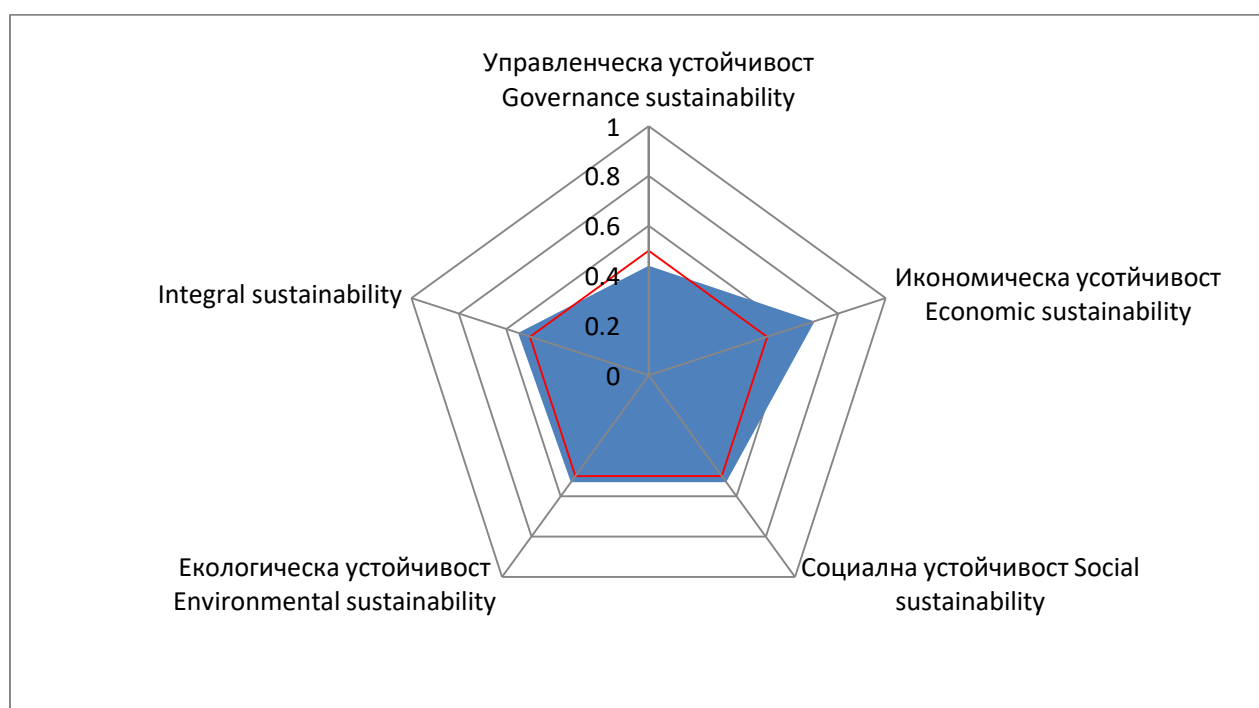
⁴ Авторът изказва своята благодарност на НССЗ за провеждането на анкетата, и на участващите менажери на стопанства за предоставената ценна информация.

Управленческа и интегрална устойчивост на българското селско стопанство

Задълбочената оценка на управленческата устойчивост на българското селско стопанство посредством агрегирани (отраслови) и стопански (анкетни) данни показва нееднакви резултати – „задоволително” ниво в първия случай и (близо до границата с „задоволителното“, но въпреки това) „добро” ниво във втория случай (Фигура 1 и Фигура 2).

Фигура 1. Равнища на управленческа, икономическа, социална, екологична и интегрална устойчивост на българското селско стопанство, изчисления базирани на агрегирани (отраслови) данни

Figure 1. Levels of Governance, Economic, Social, Environmental and Integral Sustainability of Bulgarian Agriculture, calculation based on aggregate (sectoral) data

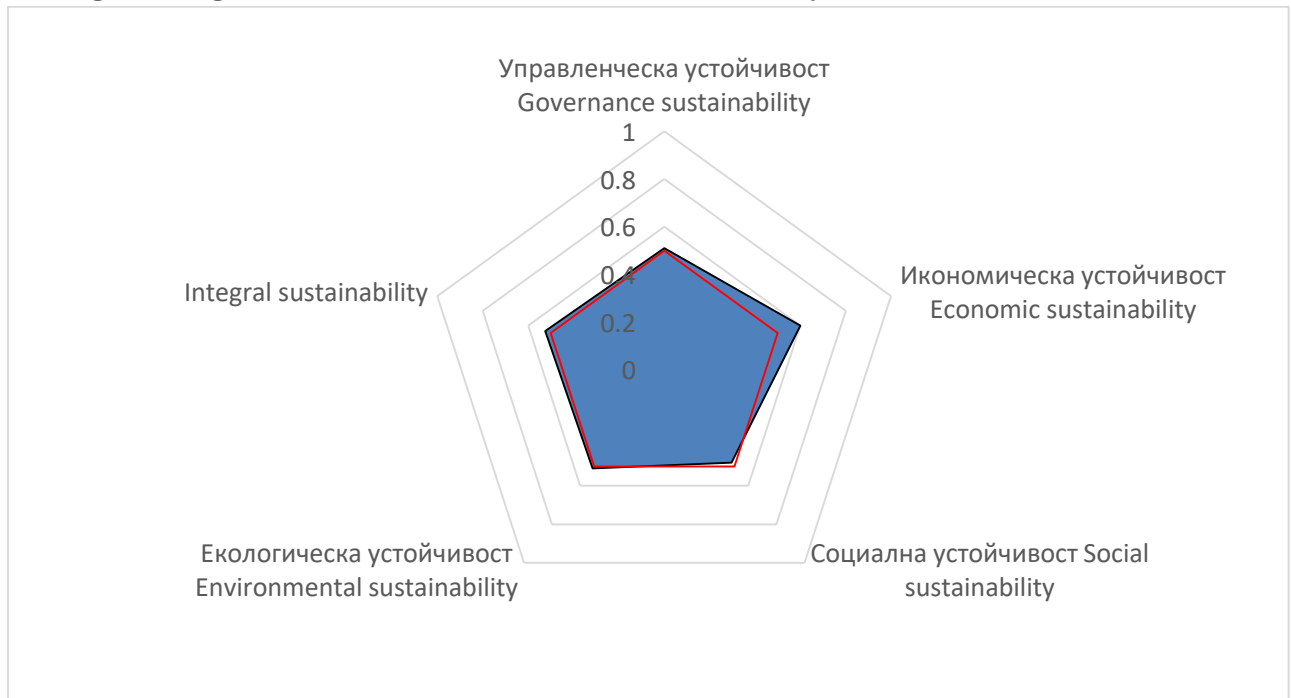

Източник: МЗХГ-агро-статистика, експертни оценки

Source: Agro-statistics, experts' assessments

Фигура 2. Равнища на управленческа, икономическа, социална, екологична и интегрална устойчивост на българското селско стопанство, изчисления базирани на стопански (анкетни) данни

Figure 2. Levels of Governance, Economic, Social, Environmental and Integral Sustainability of Bulgarian Agriculture, calculation based on farm (survey) data

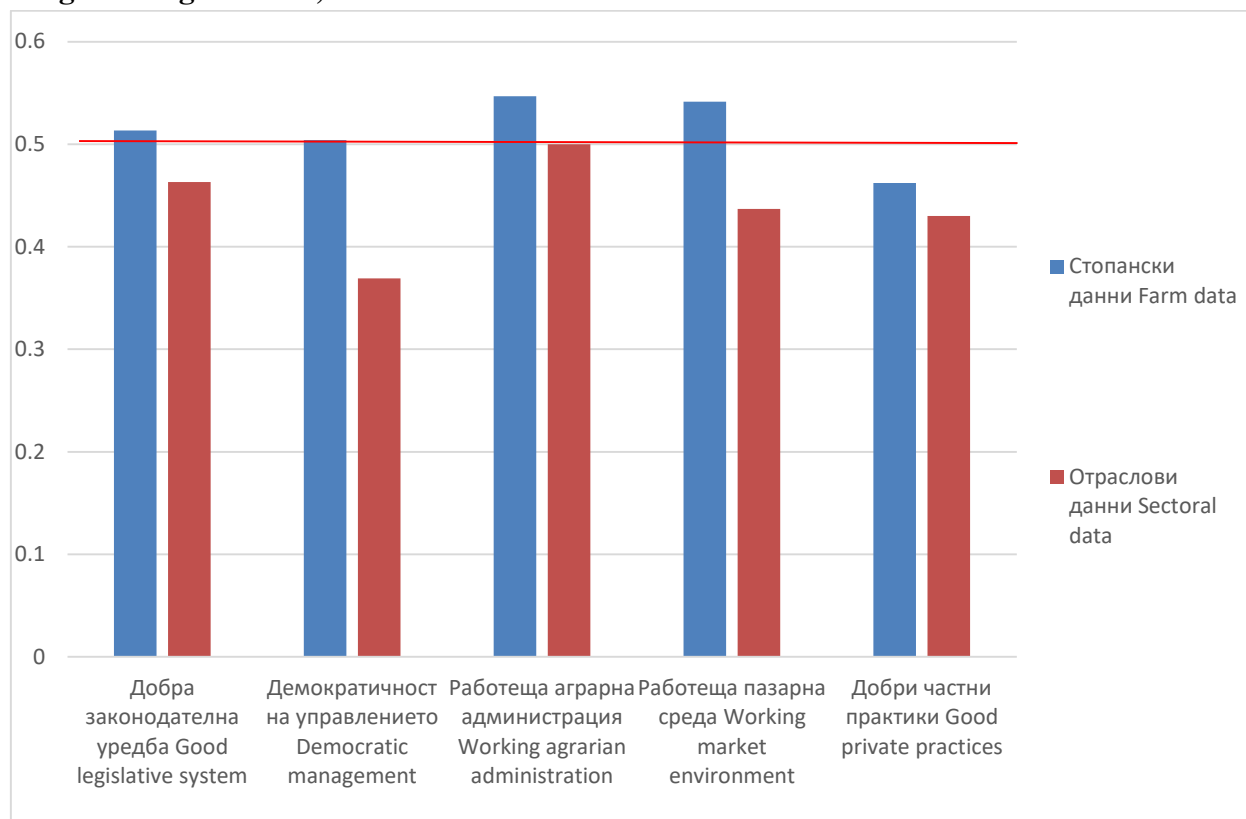

Източник: анкета с менажери на ферми
Source: survey with farm managers

Оценките на цялостната и по отделни принципи ниво на управленческа устойчивост, базирани на оценки на менажери на стопанствата са по-високи от тези калкулирани на база на официална (статистическа, FADN, и т.н.) информация, и оценки на експерти и професионални организации (Фигура 3). Разминаването в оценките на три принципа (“Демократичност на управлението”, “Работеща пазарна среда”, и “Добра законодателна уредба”) са критични тъй като те поставят управленческата устойчивост на различно (по-ниско) ниво. Следователно, оценката на управленческата устойчивост трябва винаги да се основава едновременно на макро и микро данни за да се повиши прецизността и подобри надеждността. Освен това, следва да продължат теоретичните и практични разработки за подобряване на оценителните методи и източници на информация при оценките на аграрната устойчивост (особено когато се касае за оценки на управленческия стълб).

Фигура 3. Индекси на устойчивост за основни принципи на управленческа устойчивост на българското селско стопанство, калкулации базирани на отраслови и стопански данни

Figure 3. Sustainability Indexes for major Principles of Governance Sustainability of Bulgarian Agriculture, calculated on the base of sectoral and farm data

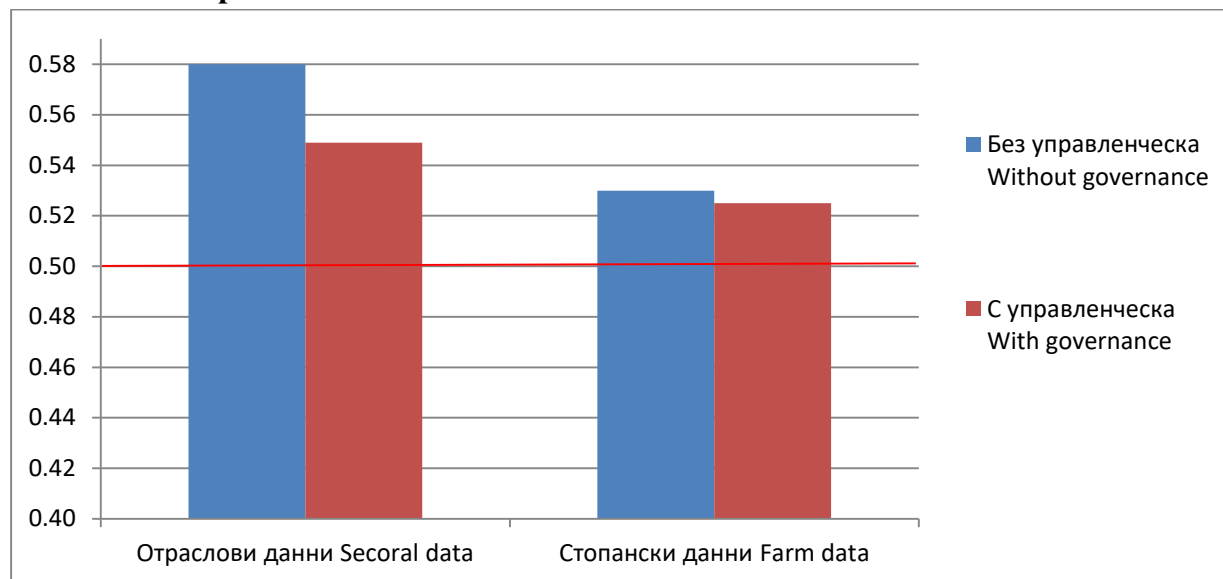

Източник: автора Source: author

Включването на “управленческият аспект” при калкулирането на устойчивостта променя Интегралния индекс на устойчивост на българското селско стопанство, както при използване на отраслови (с 0,03), така си в по-малка степен при използване на стопански (с 0,005) данни (Фигура 4). Въпреки това обаче, включването на управленческия аспект не променя цялостното (“добро”) ниво на устойчивост при използване на двата типа информация. Това е последица от факта, че съществуват също различия в индексите на устойчивост на икономическия, социалния и екологичния аспекти, базирани на агрегирани (отраслови) и обобщени първични стопански данни, които са особено големи за икономическата и социална устойчивост (съответно 0,1 и 0,05). Оценките базирани на официални агрегирани данни за икономическия, социалния и екологичния аспекти са по-високи от съответните нива базирани на микро данни от фермите. В резултат на това, те се променят интегралната устойчивост “компенсирайки” приноса на управленческия стълб към общото ниво на устойчивост.

Фигура 4. Интегрална устойчивост на българското селско стопанство „със“ и „без“ включване на управленческия аспект

Figure 4. Integral Sustainability of Bulgarian Agriculture “with” and “without” Including Governance Aspect

Източник: Башев и др., 2019; изчисления на автора

Source: Bachev et al, 2019; author's calculations

Микро данните събрани от менажерите на ферми са особено важни да правилна оценка на различните аспекти на управленческата устойчивост на селското стопанство. В следващите части на статията се представя задълбочен анализ на управленческата устойчивост на българското селско стопанство, базиран на оригинални анкетни данни от стопанствата.

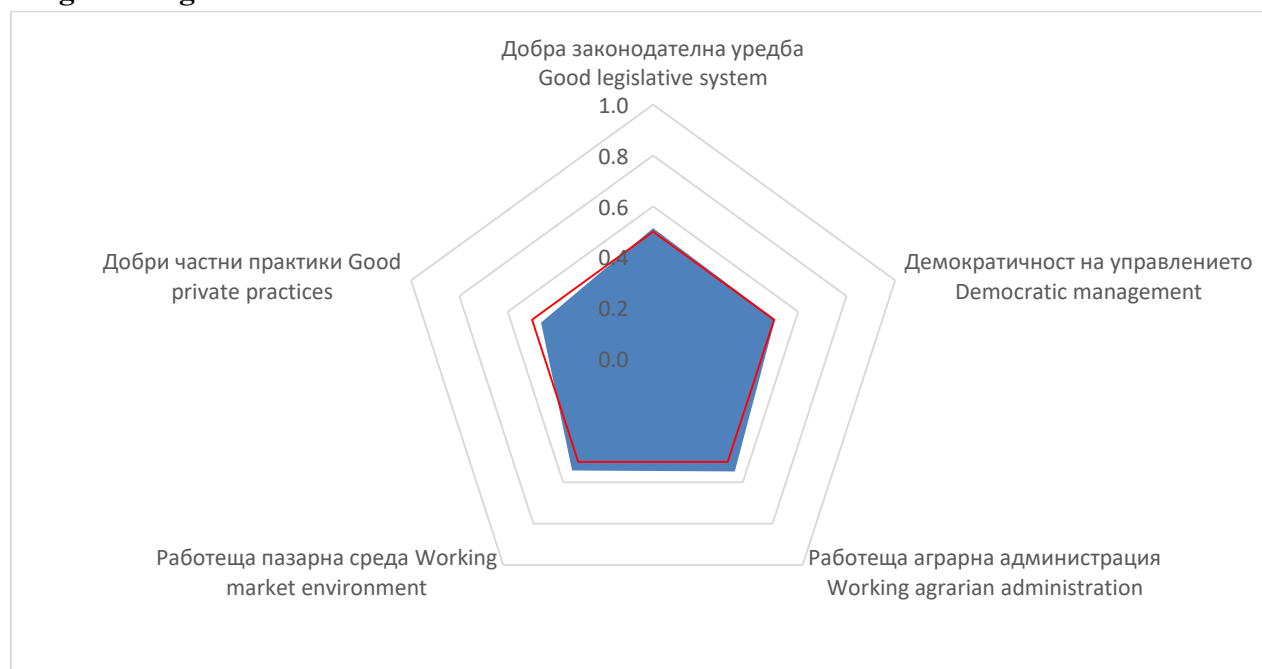
Равнище на обща управленческа устойчивост

Мултикритериалната оценка на управленческата устойчивост на българското селско стопанство показва, че Индексът на обща устойчивост е 0,51 – това представлява близко до ниското (“задоволително”), но въпреки това едно “добро” ниво на управленческа устойчивост на отрасъла (Фигура 2).

Анализът на индивидуалните индекси за основните принципи, критерии и показатели за устойчивост позволява да се идентифицират индивидуалните елементи допринасящи за управленческата устойчивост на този важен сектор на българската икономика. Така например, управленческата устойчивост на българското селско стопанство е сравнително ниска защото индекса за принципа “Добри частни практики” е на “задоволително” ниво (0,46) и компрометира интегралната устойчивост на този стълб (Фигура 5). Нещо повече, индексите за “Добра законодателна уредба” и “Демократичност на управлението” са доста ниски и на границата с “задоволителното” равнище - съответно 0,5 и 0,51. В същото време, индексите за принципите “Работеща аграрна администрация” (0,55) и “Работеща пазарна среда” (0,54) са най-високи и допринасят най-много за издигане (осигуряване) на управленческата устойчивост на отрасъла.

Фигура 5. Индекси на устойчивост за основни принципи на управленческата устойчивост в българското селско стопанство

Figure 5. Indices of Sustainability for Major Principles of Governance Sustainability of Bulgarian Agriculture

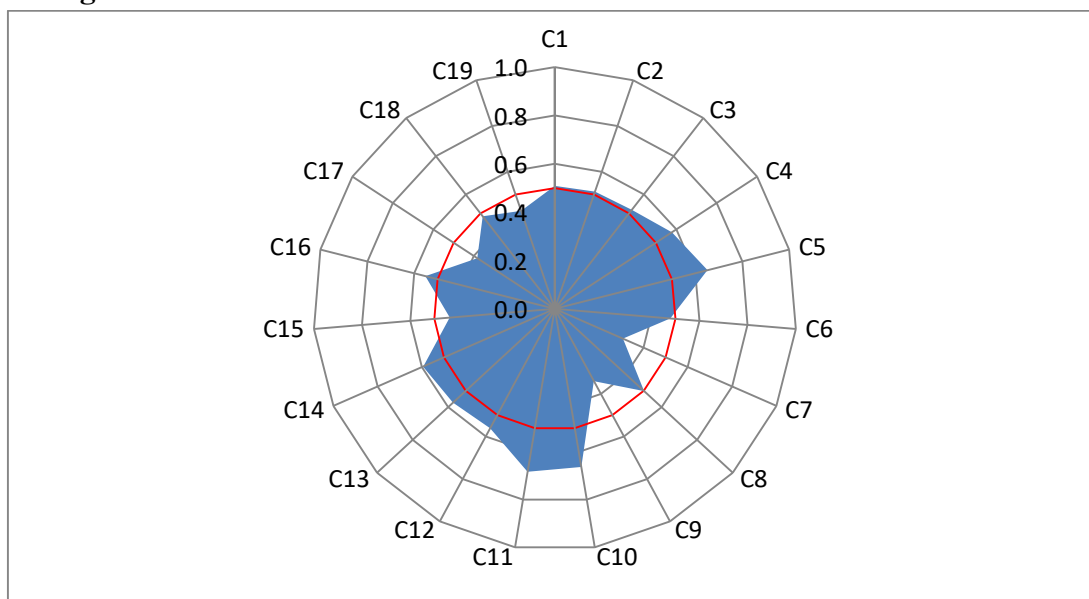

Източник: изчисления на автора Source: author's calculation

Задълбоченият анализ на равнищата на отделните критерии и показатели позволява да се конкретизират елементите, които повишават или намаляват управленческата устойчивост на селското стопанство. Така например, недостатъчните “Добри частни практики” са детерминирани от ниския “Външен контрол” (върху управлението) (0,38), недостатъчната “Степен на спазване на договорите” (0,49) и лошата “Ефективност на неформалната система” (0,43) (Фигура 6).

Фигура 6. Индекси на устойчивост за основни критерии* на управленческата устойчивост в българското селско стопанство

Figure 6. Indices of Sustainability for Major Criteria* of Governance Sustainability of Bulgarian Agriculture

*C1- Степен на прилагане на политиките на ЕС/Extent of policies implementation; C2- Удовлетвореност на политиките на ЕС от бенефициентите/Extent of beneficiary satisfaction of EU policies; C3- Ефекти от политиките/Policies effects; C4- Представителност/Representation; C5- Прозрачност/Transparency; C6- Въздействие/Impact; C7- Участие на заинтересованите страни в процеса на вземане на решения/Stakeholder participation in decision-making; C8- Минимални разходи за ползване/Minimum costs of using; C9- Достъп до административни услуги/Access to administrative services; C10- Информационна обезпеченост/Information availability; C11- Качество на услугите/Quality of services; C12- Достъп до пазари/Market access; C13- Свободна конкуренция/Free competition; C14- Конкурентно разпределение на обществени средства/Competitive allocation of public resources; C15- Концентрация на ресурси/Resource concentration; C16-Прилагане на нормативната уредба/Regulation implementation; C17-Външен контрол/External control; C18-Коректност във взаимоотношенията/Correctness of relationships; C19- Ефективна неформална система/Informal system efficiency

Източник: изчисления на автора Source: author’s calculation

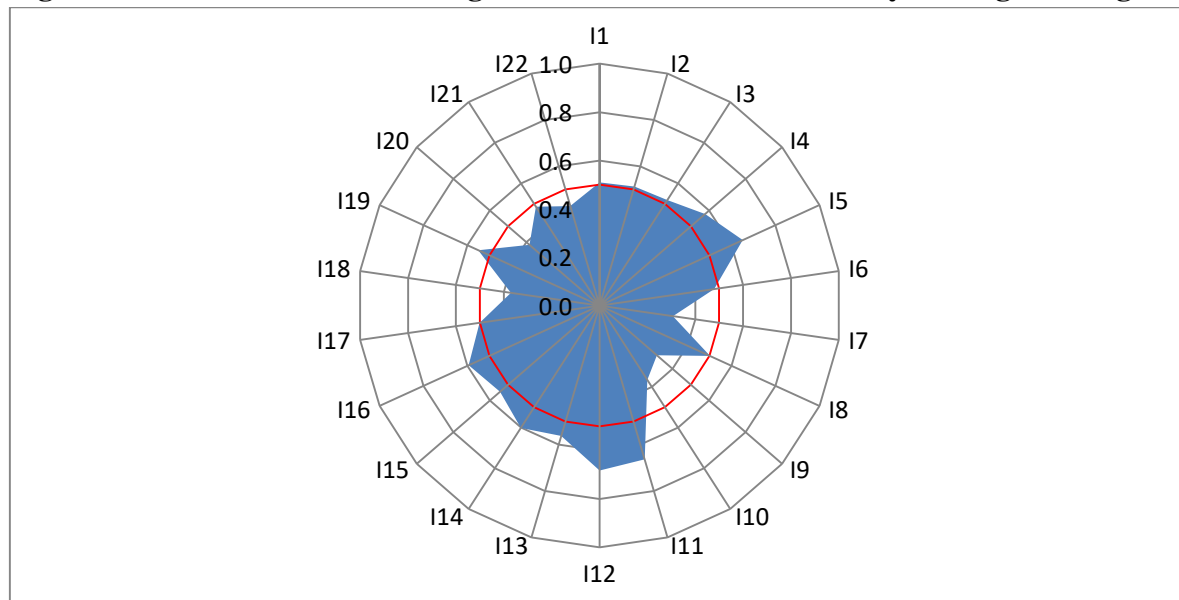
Подобно, въпреки че интегралния индекс за принципа “Демократичност на управлението” е на “добро” ниво, индексите за двата критерия (“Въздействие” (на политиките) и “Участие на заинтересованите страни в процеса на вземане на решения”) са доста ниски на задоволителни нива. Също така, “Работеща аграрна администрация” изглежда “добре”, но “Достъп до административни услуги” е всъщност много нисък (0,34) на “задоволително” ниво на устойчивост. Същото важи и за “Работеща пазарна среда”, която е “добре” докато индексът за критерия “Концентрация на ресурси” разкрива ниска устойчивост (0,43).

Отделните показатели за устойчивост дават прецизна информация за специфичните фактори определящи една или друга стойност да даден критерий. Например, неефективният “Достъп до административни услуги” е обусловен от недостатъчната “Ефективност на аграрната администрация” (0,31) и неразвитата “Дигитализация на административното

обслужване” (0,37) (Фигура 7). По същия начин, “задоволителната” устойчивост по отношение на “Концентрация на ресурсите” е резултат от (ниската) “Реална възможност за увеличение на площите “ (0,37).

Фигура 7. Показатели* за оценка на управленческата устойчивост на българското селско стопанство

Figure 7. Indicators* for Assessing the Governance Sustainability of Bulgarian Agriculture

* I1- Степен на прилагане на политиките/Extent of CAP implementation; I2- Степен на удовлетвореност от политиките на ЕС от бенефициентите/Extent of beneficiary satisfaction of EU policies; I3- Равнище на субсидиите спрямо средните за отрасъла/Subsidies distribution; I4- Дял на производителите, участващи в различните органи/Representativeness of state and local authorities; I5- Степен на достъп до информация/Access to information; I6- Дял на субсидиите в дохода/Subsidies in Income; I7- Фермерско участие във вземането на решения/Farmer’s participation in decision-making; I8- Поносимост на легалните плащания/Acceptability of legal payments; I9- Ефективност на аграрната администрация/Agrarian administration efficiency; I10- Дигитализация на административното обслужване/Administrative services digitalization; I11- Степен на информираност/Extent of awareness; I12- Разходи за административни услуги/Administration service costs; I13- Трудности за достъп до пазари/Market access difficulties; I14- Пазарна конкуренция/Market competition; I15- Реално договаряне на цени/Prices negotiation possibilities; I16- Степен на конкурентно разпределение на обществените ресурси/Extent of competitive allocation of public resources; I17- Концентрация за земите/Lands concentration; I18- Възможност за увеличение на площите/Possibility for lands extension; I19- Степен на прилагане на нормативната уредба/Extent of regulations implementation; I20- Външен контрол на Управителен съвет/Management Board external control; I21- Степен на спазване на договорите/Extent of contract enforcement; I22- Ефективност на неформалната система/Level of informal system efficiency.

Източник: анкета с менажери на ферми Source: survey with farm managers

Ниските стойности на показателите помагат да се идентифицират областите, които налагат подобряване чрез адекватни промени на институционалната среда, обществените политики, модернизация на аграрната администрация, колективни действия и/или управляващи стратегии. На съвременния етап на развитие най-критични за повишаването на управленческата устойчивост на селското стопанство на страната са прогресивните промени

в следните направления: “Фермерско участие във вземането на решения” (0,31), “Ефективност на аграрната администрация” (0,31), “Дигитализация на административното обслужване” (0,37), “Възможност за увеличение на площите” (0,37), “Външен контрол на Управителен съвет” (0,38), “Ефективност на неформалната система” (0,43), “Дял на субсидиите в дохода” (0,48), “Степен на спазване на договорите” (0,49), “Поносимост на легалните плащания” (0,5), и “Концентрация за земите” (0,5).

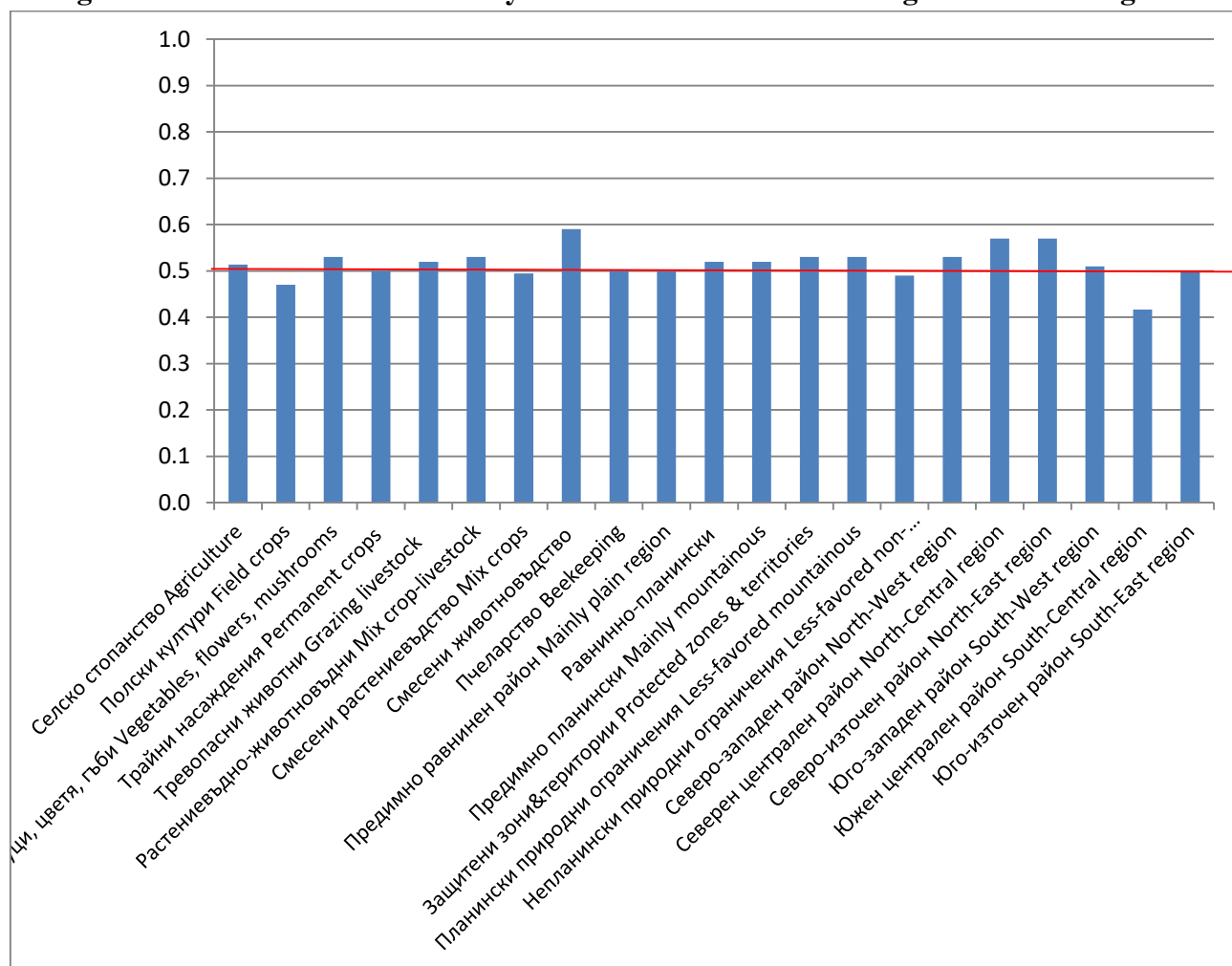
От друга страна, високите равнища на определени показатели показват абсолютните и сравнителни предимства на българското селско стопанство по отношение на доброто управление и устойчивото развитие. На настоящият етап от развитието, най-важните сред тях включват: “Дял на производителите, участващи в различните органи” (0,58), “Пазарна конкуренция” (0.6), “Степен на конкурентно разпределение на обществените ресурси” (0.6), “Степен на достъп до информация” (0.65), “Степен на информираност” (0.66), и “Разходи за административни услуги” (0.68).

Независимо от горното обаче, (най-)високите стойности на показателите за управленческа устойчивост в българското селско стопанство са сравнително ниски. Следователно, съществува висок потенциал за подобряване на управленческата ефективност и понататъшно издигане на управленческата и цялостна устойчивост.

Управленческа устойчивост на основните подотрасли на селското стопанство

Анализът на управленческата устойчивост на различните подотрасли на българското селско стопанство показва, че съществува голяма вариация на нивата на устойчивост. С най-високо (“добро”) равнище на управленческа устойчивост са “Смесените животновъдни” производства (0,59), следвани от “Зеленчуци, цветя и гъби” и “Смесени растениевъдно-животновъдни” сектори (0,53) (Фигура 8). Следователно, тези три подотрасъла допринасят в най-голяма степен за подобряване (поддържане) на общата управленческа устойчивост на българското селско стопанство.

Фигура 8. Управленческа устойчивост на различните подотрасли в България
Figure 8. Governance Sustainability in Different Sub-sectors of Agriculture in Bulgaria

Източник: анкета с менажери на ферми Source: survey with farm managers

От друга страна, равнището на управленческа устойчивост в “Тревопасни животни” (0,52), “Трайни насаждения” (0,5), и “Пчеларство” (0,5) е близка до средната за отрасъла.

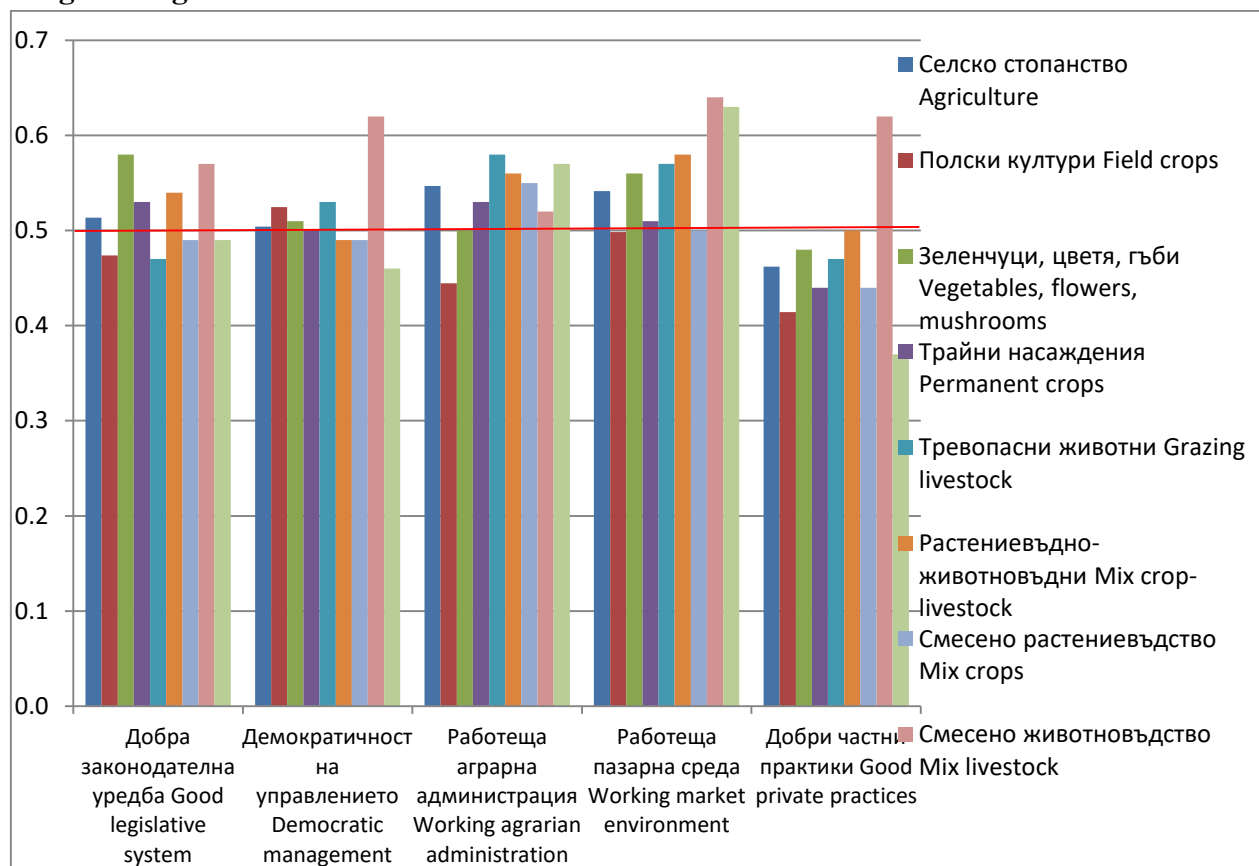
Освен това, в някои основни подотрасли като “Полски култури” (0,47) и “Смесени растениевъдни” (0,49), нивото на управленческа устойчивост е “задоволително” и под общото за страната. Това означава, че тези сектори понижават в най-голяма степен интегралната управленческа устойчивост на българското селското стопанство.

Отделните подотрасли на селското стопанство се характеризират със значителна вариация на равнищата на индексите за основни принципи на управленческа устойчивост

(Фигура 9). Например, принципът “Добра законодателна уредба” най-добре се реализира в производството на “Зеленчуци, цветя и гъби” (0,58) и “Смесени животновъдни” дейности (0,57), и най-лошо в подотрасли „Полски култури” и “Тревопасни животни” (0,47).

Фигура 9. Индекси на принципите на управленческа устойчивост в основните подотрасли на българското селско стопанство

Figure 9. Indices of the Principles of Governance Sustainability in Major Sub-sectors of Bulgarian agriculture

Източник: анкета с менажери на ферми Source: survey with farm managers

Принципът “Демократичност на управлението” най-добре е прилаган в “Смесени животновъдни” производства (0,62), докато не е “задоволителен” в “Пчеларство” (0,46), и “Смесени растениевъдни” и “Смесени растениевъдно-животновъдни” подотрасли (0,49). Високите и ниски нива на управленческата устойчивост за определен принцип показват направенията за подобряване на управленческата устойчивост в съответните подотрасли на селското стопанство на страната.

Принципът “Работеща аграрна администрация” се прилага ефективно в “Пчеларство” (0,57), “Тревопасни животни” и “Смесени растениевъдно-животновъдни” (0,56), докато аграрната администрация “не работи” добре в сектора “Полски култури” (0,44).

Устойчивостта по отношение на принципа “Работеща пазарна среда” е най-висока при “Смесени животновъдство” (0,64), “Пчеларство” (0,63) и “Смесено растениевъдно-животновъдство” (0,58). Същевременно, пазарните механизми не работят добре при производителите в “Полски култури” (0,5).

Най-накрая, “Добри частни практики” най-добре се спазват в подотрасли “Смесени животновъдство” (0,62) и “Смесено растениевъдно-животновъдство” (0,5), докато във

всички останали подсектори те се прилагат само “задоволително”, и особено слабо в “Пчеларство” (0,37) и “Полски култури” (0,41).

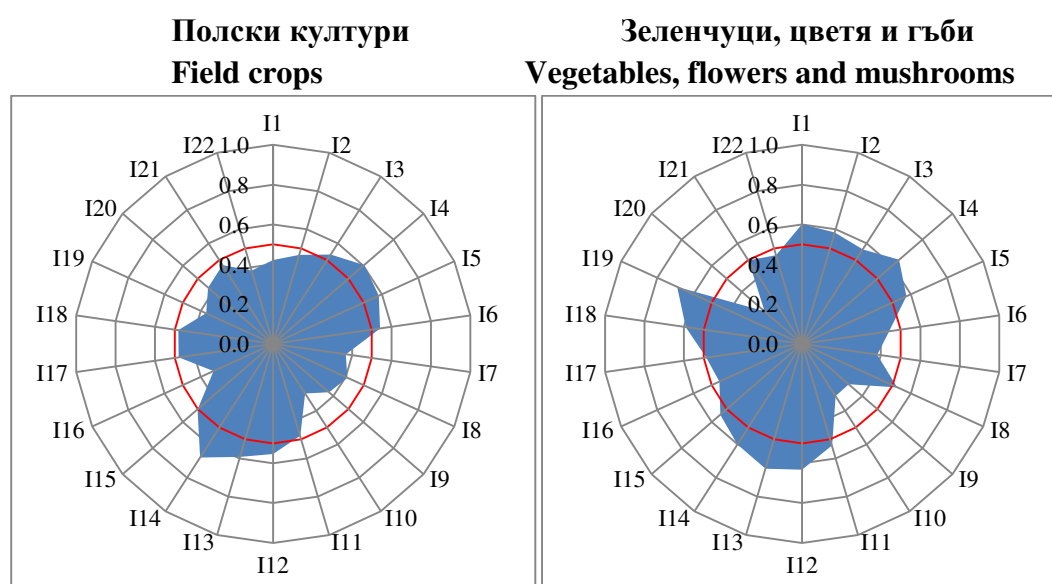
Дълбочинните анализи от този тип, позволяващи да се идентифицират ниските (критични) нива за принципите на устойчивостта, имат също така и голяма практическа ценност. Те показват конкретните насоки (областите за обществени, колективни и частни действия) за подобряване на определена (принципна) и на интегралната управленческа устойчивост на оценявания подотрасъл и селското стопанство като цяло.

Детайлният анализ на равнището на устойчивост за индивидуалните показатели позволява “пълното” разкриване на “критичните” фактори засилващи и/или влошаващи управленческата устойчивост на всеки подсектор. Направената оценка установи, че различните подотрасли на българското селско стопанството се характеризират със значителна вариация на нивата на отделните показатели за управленческа устойчивост.

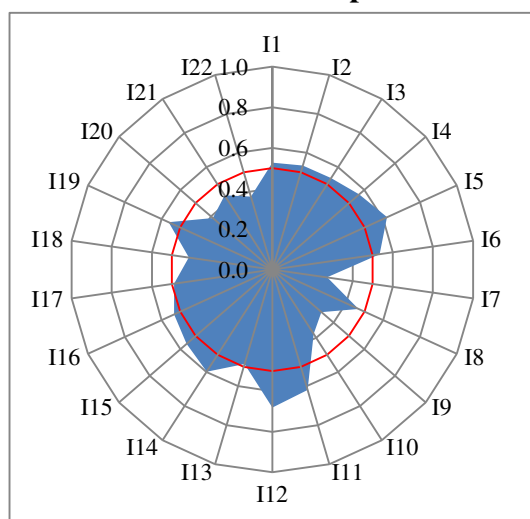
Подотрасъл “Полски култури” на нашето селско стопанство има “добра” управленческа устойчивост за: “Пазарна конкуренция” (0,68), “Дял на производителите, участващи в различните органи” (0,61), “Трудности за достъп до пазари” (0,59), “Степен на достъп до информация” (0,58), “Разходи за административни услуги” (0,55), “Дял на субсидиите в дохода” (0,54), “Равнище на субсидиите спрямо средните за отрасъла” (0,53), и маргинална за “Реално договаряне на цени” (0,5) (Фигура 10).

Фигура 10. Показатели за управленческа устойчивост на различните растениевъдни подотрасли на българското селско стопанство

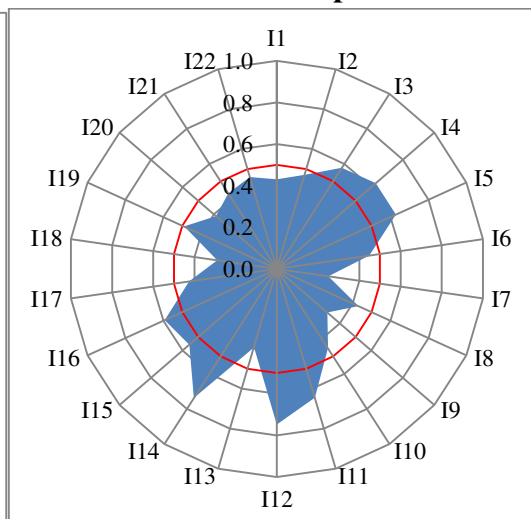
Figure 10. Governance Sustainability Indicators in Different Crop Sub-sectors of Bulgarian Agriculture

Трайни насаждения
Permanent crops

Смесени растениевъдни
Mixed crops

Източник: анкета с менажери на ферми Source: survey with farm managers

В същото време, за повечето показатели на управленческата устойчивост в този подотрасъл равнището е “задоволително” – “Ефективност на аграрната администрация” (0,37), “Степен на прилагане на нормативата уредба” (0,37), “Фермерско участие във вземането на решения“ (0,37), “Ефективност на неформалната система” (0,38), “Поносимост на легалните плащания” (0,41), “Степен на прилагане на политиките” (0,42), “Външен контрол на Управителен съвет” (0,43), “Степен на спазване на договорите” (0,47), “Степен на удовлетвореност от политиките на ЕС от бенефициентите” (0,47), “Степен на информираност” (0,48), “Концентрация за земите” (0,48), и “Възможност за увеличение на площите” (0,48). В този тип производство стойностите за два индикатора са особено ниски - “Дигитализация на административното обслужване” (0,3) и “Степен на конкурентно разпределение на обществените ресурси” (0,33).

Управленческата устойчивост на подотрасъл “Зеленчуци, цветя и гъби” на страната е “добра” за редица показатели като с най-високи стойности са: “Степен на прилагане на нормативата уредба” (0,69), “Дял на производителите, участващи в различните органи” (0,65), “Трудности за достъп до пазари” (0,65), “Разходи за административни услуги” (0,63), “Степен на прилагане на политиките (0,6),и “Пазарна конкуренция” (0,6) (Фигура 10).

Заедно с това обаче, управленческата устойчивост на този важен подсектор на селското стопанство е на “задоволително” ниво по множество показатели като: “Фермерско участие във вземането на решения” (0,38), “Дял на субсидиите в дохода” (0,44), “Ефективност на неформалната система” (0,46), “Степен на конкурентно разпределение на обществените ресурси” (0,46), “Концентрация за земите” (0,49), и доста ниско за “Ефективност на аграрната администрация“ (0,31) и “Дигитализация на административното обслужване” (0,31). Нещо повече, за показателя “Външен контрол на Управителен съвет” (0,25) управленческата устойчивост е на “незадоволително” ниво, което въздейства отрицателно на общата управленческа устойчивост на подсектора.

Управленческата устойчивост на подотрасъл “Трайни насаждения” е “добра” за няколко показателя, след които най-високи стойности са: “Разходи за административни услуги” (0,68), “Степен на достъп до информация” (0,62), “Степен на информираност” (0,62), и “Пазарна конкуренция” (0,6) (Фигура 10).

Едновременно с това, равнището на управленческата устойчивост на този подсектор е “задоволителна” за: “Дигитализация на административното обслужване” (0,38), “Ефективност на неформалната система” (0,38), “Външен контрол на Управителен съвет” (0,39), “Възможност за увеличение на площите” (0,42), “Степен на спазване на договорите” (0,43), “Поносимост на легалните плащания” (0,47), “Трудности за достъп до пазари” (0,49) и “Концентрация за земите” (0,49). Нещо повече, управленческата устойчивост на този важен подсектор на българското земеделие е особено ниска за “Ефективност на аграрната администрация” (0,32), и близо до границата с “незадоволително” ниво за “Фермерско участие във вземането на решения” (0,27).

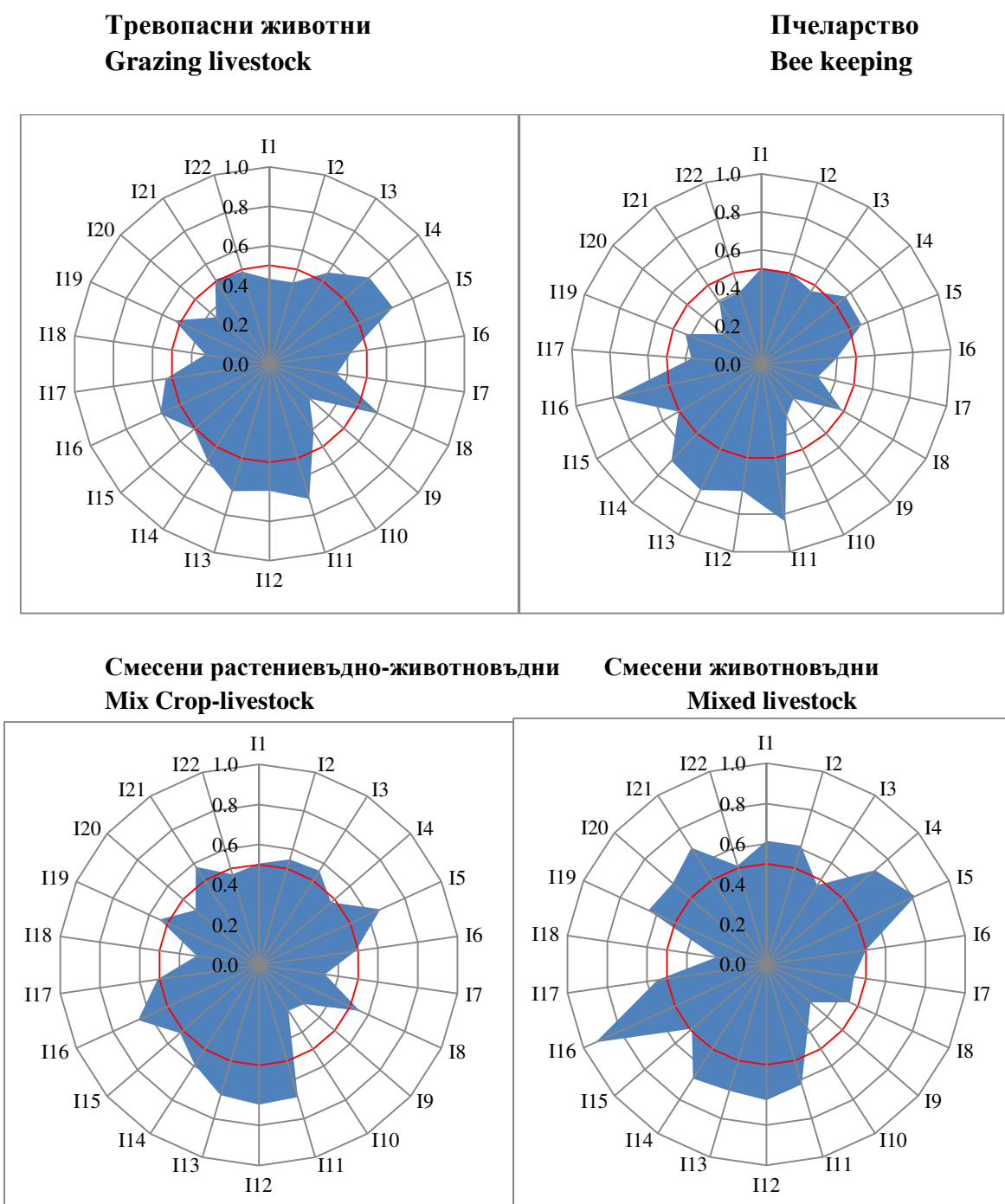
Управленческата устойчивост на “Смесените растениевъдни” производства е “добра” за няколко показателя, и особено висока за: “Пазарна конкуренция” (0,74), “Разходи за административни услуги” (0,75), “Степен на информираност” (0,65), “Дял на производителите, участващи в различните органи” (0,63) и “Степен на достъп до информация” (0,63) (Фигура 10).

В същото време, този подсектор се характеризира с “задоволителна” управленческа устойчивост по отношение на: “Трудности за достъп до пазари” (0,39), “Външен контрол на Управителен съвет” (0,39), “Степен на прилагане на политиките” (0,43), “Поносимост на легалните плащания” (0,43), “Концентрация за земите” (0,43), “Степен на спазване на договорите” (0,43), “Дял на субсидиите в дохода” (0,45), “Дигитализация на административното обслужване” (0,45), “Ефективност на неформалната система” (0,46), “Степен на удовлетвореност от политиките на ЕС от бенефициентите” (0,47), и “Степен на прилагане на нормативната уредба” (0,49). Нещо повече, управленческата устойчивост в този подотрасъл е особено ниска за “Възможност за увеличение на площите” (0,29) и “Ефективност на аграрната администрация” (0,32), и “незадоволителна” за “Фермерско участие във вземането на решения” (0,25).

Състоянието на управленческата устойчивост в различните животновъдни производства е подобно на растениевъдството, като се наблюдава значителна вариация на стойностите на отделните показатели.

Управленческата устойчивост на подсектор “Тревопасни животни” е особено “добра” в няколко области: “Степен на информираност” (0,72), “Степен на достъп до информация” (0,69), “Трудности за достъп до пазари” (0,67), “Дял на производителите, участващи в различните органи” (0,67), “Разходи за административни услуги” (0,65), “Поносимост на легалните плащания” (0,61) и “Степен на конкурентно разпределение на обществените ресурси” (0,61) (Фигура 11).

Фигура 11. Показатели за управленческа устойчивост на различните животновъдни подотрасли на българското селско стопанство
Figure 11. Governance Sustainability Indicators in Different in Different Livestock Sub-sectors of Bulgarian Agriculture

Източник: анкета с менажери на ферми Source: survey with farm managers

Заедно с това обаче, това производство показва “задоволително” ниво на управленческа ефективност в много направления – “Възможност за увеличение на площите” (0,33), “Фермерско участие във вземането на решения” (0,35), “Външен контрол на Управителен съвет” (0,36), “Дигитализация на административното обслужване” (0,41), “Дял на субсидиите в дохода” (0,42), “Степен на прилагане на политиките” (0,43), “Степен на удовлетвореност от политиките на ЕС от бенефициентите” (0,43), и “Ефективност на

неформалната система” (0,49). Нещо повече, равнището на управленческа устойчивост за показателя “Ефективност на аграрната администрация” (0,27) е много ниско и близко до “незадоволителното” равнище.

Управленческата устойчивост на “Пчеларството” е “висока” за “Степен на информираност” (0,84), и много “добра” и на границата с най-високо ниво за “Степен на конкурентно разпределение на обществените ресурси” (0,8) (Фигура 13). Този подотрасъл на българското селско стопанство също демонстрира “добри” стойности за индикаторите за устойчивост за “Трудности за достъп до пазари” (0,74), “Пазарна конкуренция” (0,7) и “Разходи за административни услуги” (0,68).

В същото време, множество показатели за управленческата устойчивост на пчеларството са на “задоволително” ниво като: “Фермерско участие във вземането на решения” (0,31), “Дигитализация на административното обслужване” (0,31), “Концентрация за земите” (0,37), “Степен на спазване на договорите” (0,39), “Ефективност на неформалната система” (0,39), “Дял на субсидиите в дохода” (0,4), “Степен на прилагане на нормативата уредба” (0,43), “Равнище на субсидиите спрямо средните за отрасъла” (0,46), и “Поносимост на легалните плащания” (0,49). Нещо повече, управленческата устойчивост на този подсектор е “незадоволителна” в две области – “Ефективност на аграрната администрация” (0,25) и “Външен контрол на Управителен съвет” (0,25).

Управленческата устойчивост на “Смесени растениевъдно-животновъдни” производства на българското селско стопанство е “добра” за много показатели, сред които най-високи стойности имат: “Разходи за административни услуги” (0,70), “Степен на достъп до информация” (0,67), “Степен на информираност” (0,69), “Трудности за достъп до пазари” (0,68), и “Степен на конкурентно разпределение на обществените ресурси” (0,66) (Фигура 13).

Едновременно с това обаче, управленческата устойчивост на този подсектор е “задоволителна” в множество направления – “Ефективност на аграрната администрация” (0,3), “Възможност за увеличение на площите” (0,31), “Фермерско участие във вземането на решения” (0,33), “Външен контрол на Управителен съвет” (0,42), “Ефективност на неформалната система” (0,47), “Дял на производителите, участващи в различните органи” (0,48), и “Дял на субсидиите в дохода” (0,49). Освен това, състоянието на управленческата устойчивост на този подсектор е доста ниска и близка до “незадоволително” ниво по отношение на “Дигитализация на административното обслужване” (0,27).

Управленческата устойчивост на “Смесени животновъдни” производства на селското стопанство е “висока” за “Степен на конкурентно разпределение на обществените ресурси” (0,93) и “Степен на достъп до информация” (0,82) (Фигура 11). Освен това, този подотрасъл демонстрират много “добро” ниво по много индикатори като: “Дял на производителите, участващи в различните органи” (0,72), “Степен на спазване на договорите” (0,69), “Разходи за административни услуги” (0,68), “Пазарна конкуренция” (0,68), “Трудности за достъп до пазари” (0,66), “Степен на прилагане на нормативата уредба” (0,65), “Степен на информираност” (0,62), “Външен контрол на Управителен съвет” (0,62), “Степен на прилагане на политиките” (0,61), и “Степен на удовлетвореност от политиките на ЕС от бенефициентите” (0,61).

Независимо то това обаче, в редица ключови области управленческата устойчивост на този подсектор е на “задоволително” ниво - “Дигитализация на административното обслужване” (0,38), “Фермерско участие във вземането на решения” (0,44), “Поносимост на легалните плащания” (0,46), “Равнище на субсидиите спрямо средните за отрасъла” (0,47) и

“Реално договаряне на цени” (0,49). Нещо повече, за показателя “Ефективност на аграрната администрация” (0,29) управленческата устойчивост е доста ниска и близка до “незадоволителното” ниво, докато за “Възможност за увеличение на площите” (0,25) тя е в “незадоволителната” територия.

Управленческа устойчивост на различните агро-екосистеми на страната

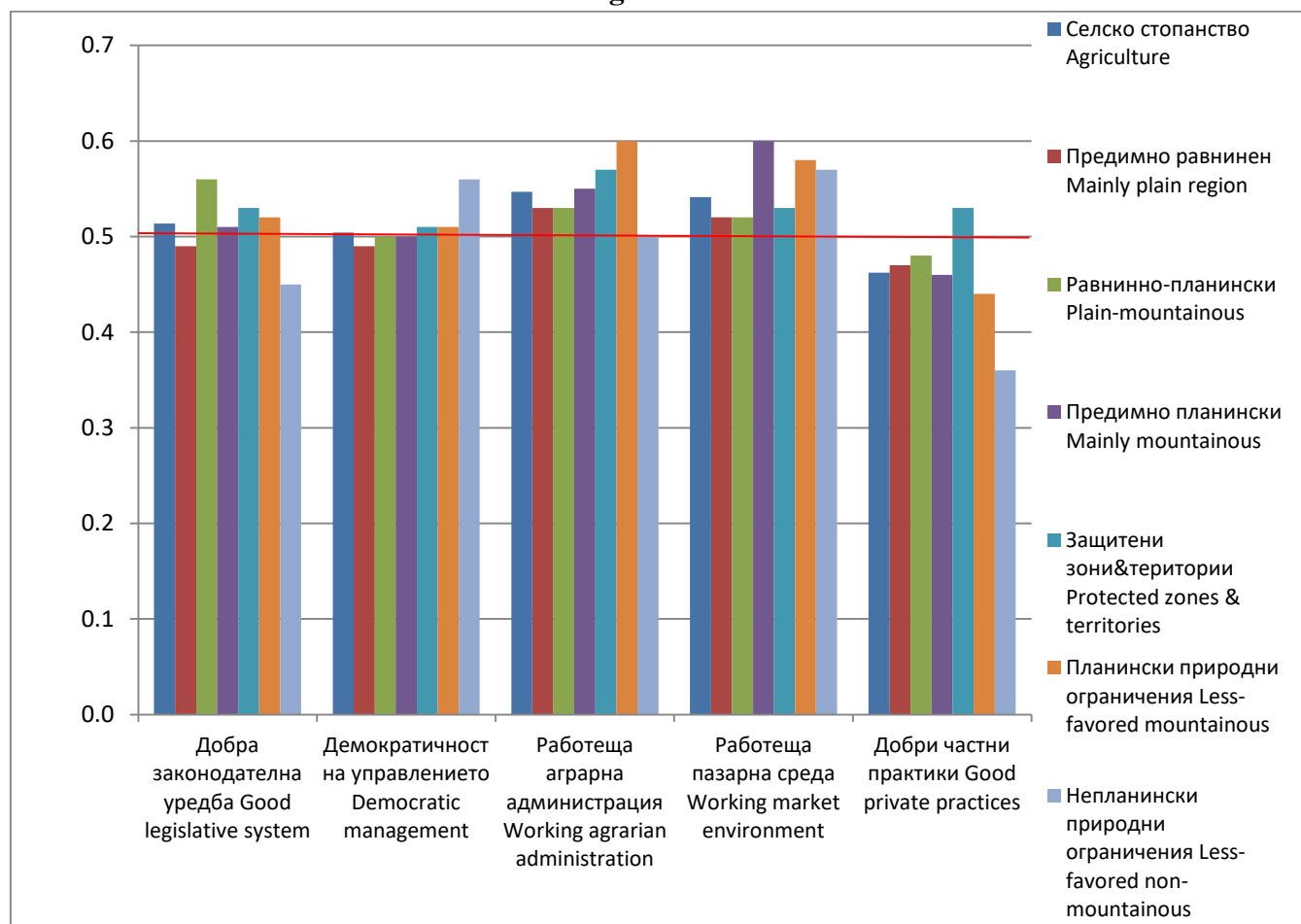
Управленческата устойчивост на основните топове агроекосистеми в страната се характеризира с голяма вариация като най-високи (“добри”) нива са отбелязани в агроекосистемите със “Землища в защитени зони” (0,53) и тези в “Планински райони с природни ограничения” (Фигура 8).

В същото време управленческата устойчивост на два вида агроекосистеми - “Предимно равнинен” район (0,5) и “Непланински район с природни ограничения” (0,49), са под средните за страната (отрасъла), като вторият тип е с ниско (“незадоволително”) равнище. Следователно, тези два вида агроекосистеми повишават в най-голяма степен интегралната управленческа устойчивост на българското селско стопанство.

Различните агроекосистеми в страната се характеризират и със значителна диференциация на равнищата на индексите за основни принципи на управленческата устойчивост (Фигура 12). Принципът “Добра законодателна уредба” най-добре се прилага (“добро” ниво) в “Равнинно-планински” агроекосистемите (0,56), докато в “Непланински райони с природни ограничения” (0,45) и “Предимно равнинни” райони той е на “задоволително” ниво (0,49).

Фигура 12. Индекси на принципи за управленческа устойчивост в основните типове агроекосистеми в България

Figure 12. Indices of the Principles of Governance Sustainability in Major Agri-ecosystems in Bulgaria

Източник: анкета с менажери на ферми Source: survey with farm managers

От друга страна, принципът “Демократичност на управлението” най-добре се реализира в агроекосистемите в “Непланински район с природни ограничения” (0,56), в повечето от останалите типове агроекосистеми равнището е подобно или близко до средното за отрасъла (0,5), а в “Предимно равнинни” райони той е на “задоволително” ниво (0,49).

Заедно с това принципът “Работеща аграрна администрация” най-добре се прилага в агроекосистемите в “Планински райони с природни ограничения” (0,6), тези “Със земища в защитени зони и територии” (0,57), и в “Предимно планински” райони (0,55), докато във всички останали типове агроекосистеми той е под средното ниво за страната.

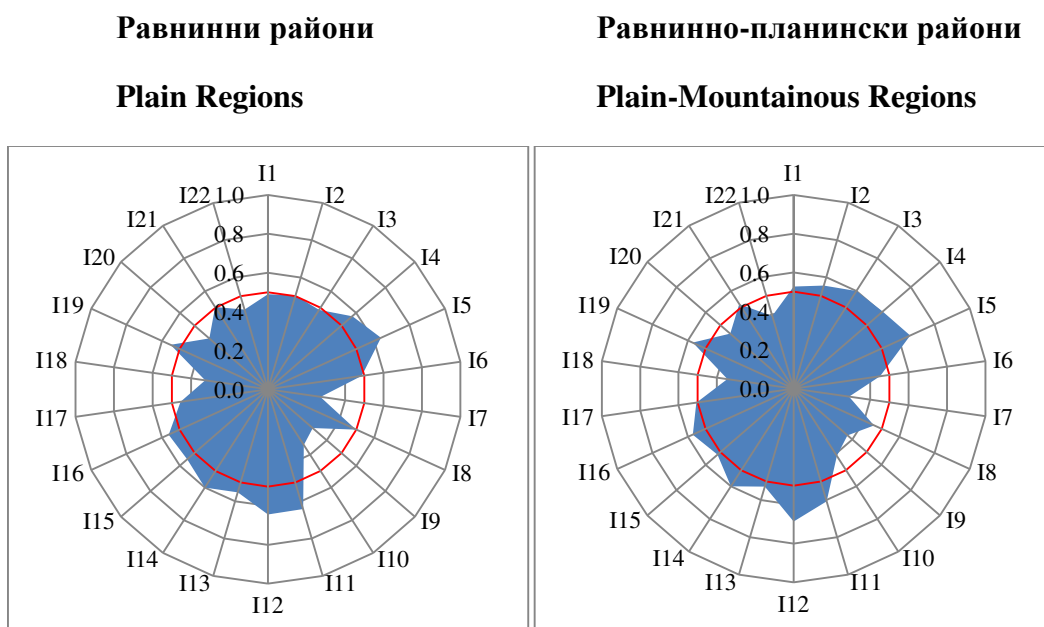
Подобно, принципът “Работеща пазарна среда” е с най-високи стойности в агроекосистемите в “Предимно планински” райони (0,6), “Планински район с природни ограничения” (0,58), и “Непланински район с природни ограничения” (0,57), докато в другите агроекосистеми е по лошо от националното ниво.

Най-накрая, управленческата устойчивост за принципа “Добри частни практики” най-добре се прилага в агроекосистемите “Със земища в защитени зони и” (0,53), докато във всички останали агроекосистеми тя е на “задоволително” ниво, включително и по-ниска от средната в “Непланински райони с природни ограничения” (0,36).

Индивидуалните показатели за управленческа устойчивост в специфичните агроекосистеми на страната са с доста разнообразни стойности.

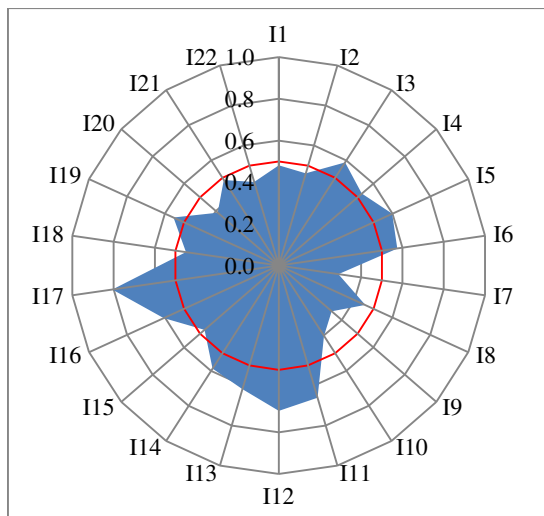
Устойчивостта на агроекосистемите в “Предимно равнинни” райони са с най-високи управленчески индикатори за: “Степен на достъп до информация” (0,64), “Степен на информираност” (0,64), “Ефективност на аграрната администрация” (0,64) и “Пазарна конкуренция” (0,6) (Фигура 13).

Фигура 13. Показатели* за управленческа устойчивост в различните типове агроекосистеми в България
Figure 13. Governance Sustainability Indicators* in Different Agri-ecosystems in Bulgaria

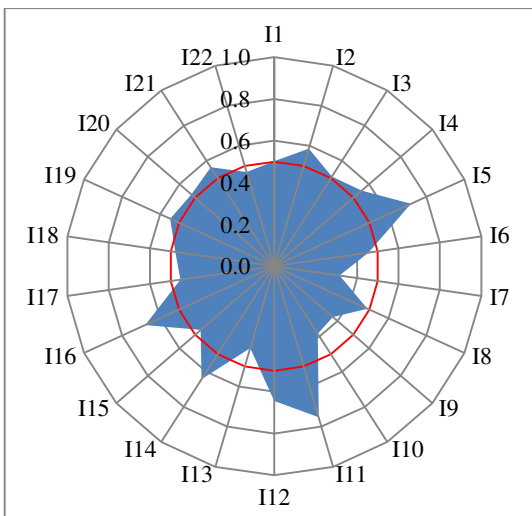
Планински райони

Mountainous Regions

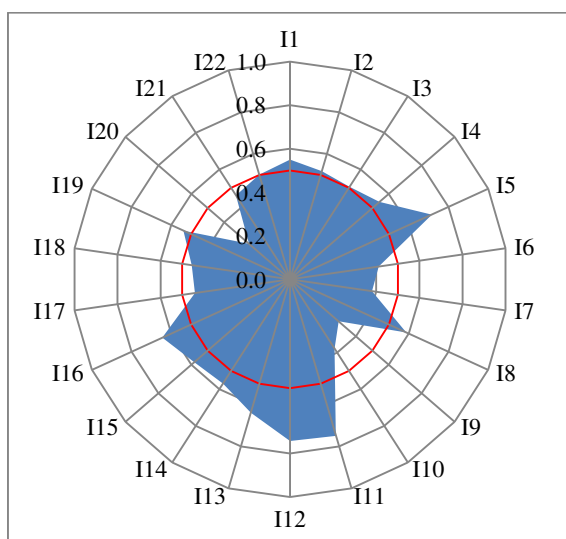
Със земища в защитени зони и територии

Lands Protected Zones and Territories

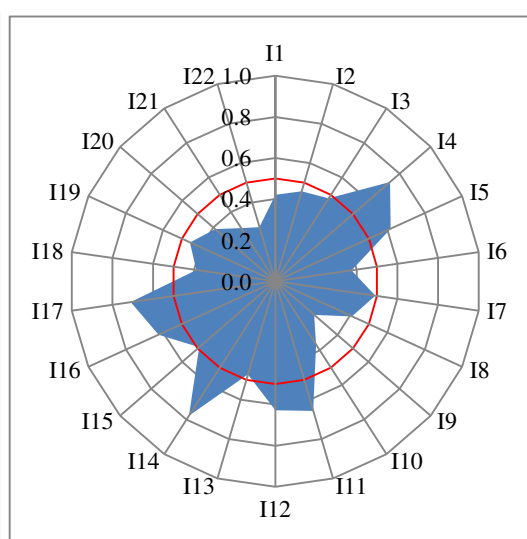
Планински с природни ограничения

Less-favored Mountainous

Непланински с природни ограничения

Less-favored Non-mountainous

* I1- Степен на прилагане на политиките/Extent of CAP implementation; I2- Степен на удовлетвореност от политиките на ЕС от бенефициентите/Extent of beneficiary satisfaction of EU policies; I3- Равнище на субсидиите спрямо средните за отрасъла/Subsidies distribution; I4- Дял на производителите, участващи в различните органи/Representativeness of state and local authorities; I5- Степен на достъп до информация/Access to information; I6- Дял на субсидиите в дохода/Subsidies in Income; I7- Фермерско участие във вземането на решения/Farmer's participation in decision-making; I8- Поносимост на легалните плащания/Acceptability of legal payments; I9- Ефективност на аграрната администрация/Agrarian administration efficiency; I10- Дигитализация на административното обслужване/Administrative services digitalization; I11- Степен на информираност/Extent of awareness; I12- Разходи за административни услуги/Administration service costs; I13- Трудности за достъп до пазари/Market access difficulties; I14- Пазарна конкуренция/Market competition; I15- Реално договаряне на цени/Prices negotiation possibilities; I16- Степен на конкурентно разпределение на обществените ресурси/Extent of competitive allocation of public resources; I17- Концентрация за земите/Lands concentration; I18- Възможност за увеличение на площите/Possibility for lands extension;

I19- Степен на прилагане на нормативната уредба/Extent of regulations implementation; I20- Външен контрол на Управителен съвет/Management Board external control; I21- Степен на спазване на договорите/Extent of contract enforcement; I22- Ефективност на неформалната система/Level of informal system efficiency.

Източник: анкета с менажери на ферми Source: survey with farm managers

Заедно с това, множество фактори свързани с несъвършената управленческа система са на “задоволително” ниво снижавачи (управленческата) устойчивостта на тези агроекосистеми: “Възможност за увеличение на площите” (0,33), “Дигитализация на административното обслужване” (0,34), “Външен контрол на Управителен съвет” (0,4), “Ефективност на неформалната система” (0,43), “Концентрация за земите” (0,45), “Степен на прилагане на политиките” (0,49), “Равнище на субсидиите спрямо средните за отрасъла” (0,49), “Дял на субсидиите в дохода” (0,49). Особено ниски в тази важна област са индексите за “Фермерско участие във вземането на решения” (0,27) и “Ефективност на аграрната администрация” (0,3).

Най-високите показатели за управленческа устойчивост на агроекосистемите в “Равнинно-планински” райони на страната са: “Разходи за административни услуги” (0,69), “Степен на достъп до информация” (0,66), “Степен на информираност” (0,61), “Дял на производителите, участващи в различните органи” (0,61), “Равнище на субсидиите спрямо средните за отрасъла” (0,6), и “Пазарна конкуренция” (0,6).

Едновременно с това, за редица ключови показатели равнището на управленческа устойчивост в тези райони е “задоволително”: “Възможност за увеличение на площите” (0,35), “Ефективност на аграрната администрация” (0,37), “Ефективност на неформалната система” (0,39), “Дигитализация на административното обслужване” (0,41), “Външен контрол на Управителен съвет” (0,43), “Дял на субсидиите в дохода” (0,45), и “Поносимост на легалните плащания” (0,46), и особено ниско по отношение на “Фермерско участие във вземането на решения” (0,29).

Управленческа устойчивост на агроекосистемите в “Предимно планински” райони се подсилва преди всичко от “Концентрация за земите” (0,8), “Степен на информираност” (0,66), “Трудности за достъп до пазари” (0,62), “Степен на конкурентно разпределение на обществените ресурси” (0,61), и “Степен на достъп до информация” (0,6).

От друга страна, управленческата устойчивост на този тип агроекосистеми е на “задоволително” ниво за “Ефективност на аграрната администрация” (0,37), “Външен контрол на Управителен съвет” (0,39), „Дигитализация на административното обслужване“ (0,4), “Ефективност на неформалната система” (0,42), “Възможност за увеличение на площите” (0,45), “Степен на удовлетвореност от политиките на ЕС от бенефициентите” (0,46), „Реално договаряне на цени“ (0,47), “Степен на прилагане на политиките” (0,48), „Степен на спазване на договорите“ (0,49), и особено компрометирана по отношение на “Фермерско участие във вземането на решения” (0,29).

Агроекосистемите “Със землища в защитени зони и територии” са с много “добра” управленческа устойчивост за “Степен на информираност” (0,75), “Степен на достъп до информация” (0,72), “Степен на конкурентно разпределение на обществените ресурси” (0,68), и “Разходи за административни услуги” (0,65).

В същото време, управленческата устойчивост на този тип агроекосистеми не е добра в няколко области: “Фермерско участие във вземането на решения” (0,32), “Ефективност на аграрната администрация” (0,37), “Дигитализация на административното обслужване” (0,38),

“Трудности за достъп до пазари” (0,41), “Концентрация за земите” (0,45), „Реално договаряне на цени” (0,47), “Ефективност на неформалната система” (0,47) и „Възможност за увеличение на площите“ (0,48) .

Агроекосистемите в “Планински райони с природни ограничения” са с доста “добра” управленческа устойчивост по отношение на “Степен на информираност” (0,75), “Разходи за административни услуги” (0,74), “Степен на достъп до информация” (0,72), “Степен на конкурентно разпределение на обществените ресурси” (0,65), “Трудности за достъп до пазари” (0,64), “Поносимост на легалните плащания” (0,59) и „Реално договаряне на цени“ (0,58).

Заедно с това обаче, управленческата устойчивост на този тип агроекоситеми е “задоволителна” по отношение на: “Ефективност на аграрната администрация” (0,3), “Фермерско участие във вземането на решения” (0,38), “Дигитализация на административното обслужване “ (0,38), “Дял на субсидиите в дохода” (0,41), “Концентрация за земите“ (0,44), „Възможност за увеличение на площите“ (0,46), и „Степен на спазване на договорите“ (0,46). Освен това, тези агроекоситеми са с “незадоволителна” управленческа устойчивост за “Външен контрол на Управителен съвет” (0,25).

Най накрая, агроекоситемите в “Непланински район с природни ограничения” са с много “добра” управленческа устойчивост за “Пазарна конкуренция” (0,78), “Дял на производителите, участващи в различните органи” (0,74), “Концентрация за земите” (0,71), “Степен на информираност” (0,66), “Разходи за административни услуги” (0,63), “Степен на конкурентно разпределение на обществените ресурси” (0,63), и “Степен на достъп до информация” (0,62).

Заедно с това обаче, за всички останали показатели управленческата устойчивост в тези специфични агроекоситеми е “задоволителна”, а за “Ефективност на аграрната администрация” дори “незадоволителна” (0,25).

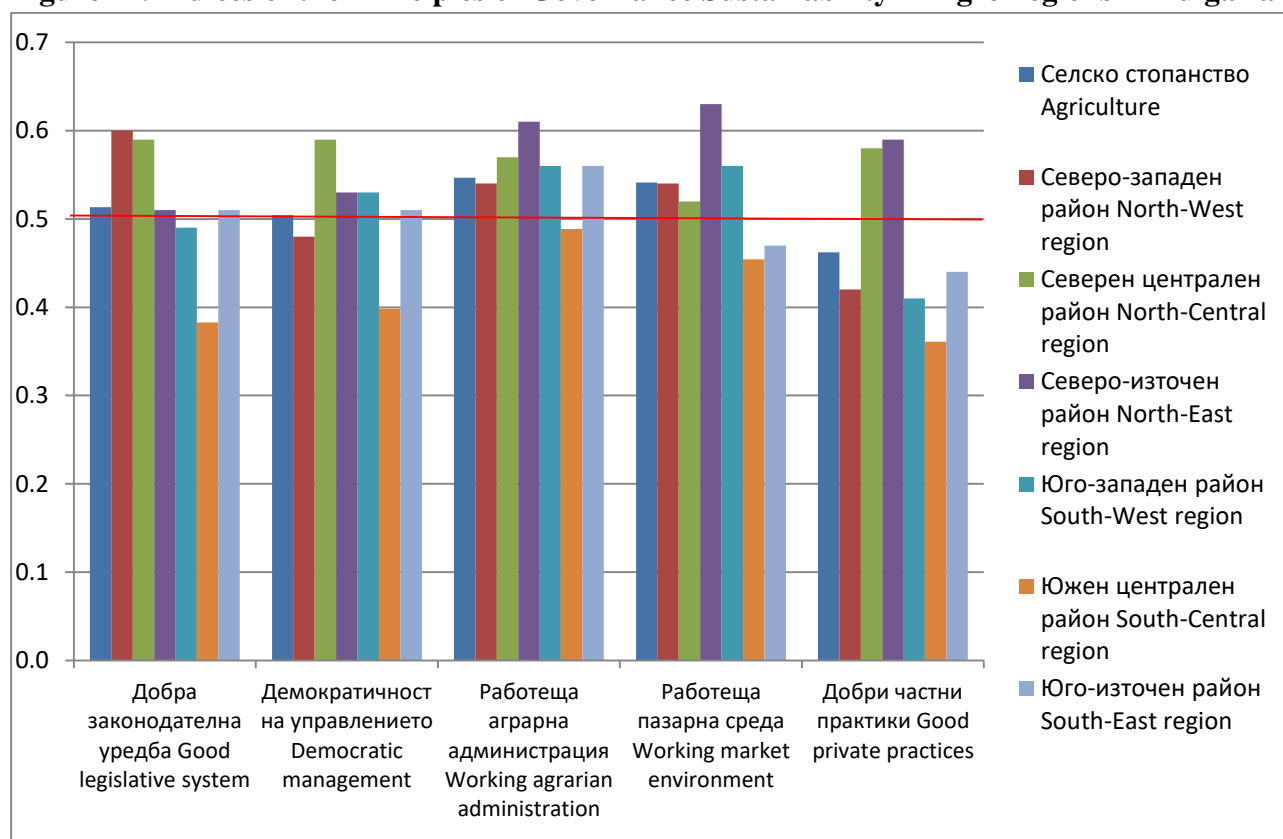
Управленческа устойчивост в основните агро-райони на страната

Съществува значителна вариация в интегралното равнище на управленческа устойчивост и в различните агро-райони на страната. Най-високо е равнището на управленческата аграрна устойчивост в Северен-централен и Североизточен район на страната. От друга страна, управленческата устойчивост в Юго-източен район е на границата на задоволителното ниво, а в Южен-централен район е на задоволително ниво (Фигура 8).

Значително варират и индексите на различните аспекти на управленческата ефективност в отделните административни (и аграрни) райони на страната. Принципът на управленческата устойчивост “Добра законодателна уредба” господства в “Северозападен район” (0,6) и “Северен-централен район” (0,59), докато в “Южен-централен район” (0,38) и “Юго-западен район” (0,49) той се прилага само “задоволително” (Фигура 14).

Фигура 14. Индекси на принципите на управленческа устойчивост в аграрните райони на България

Figure 14. Indices of the Principles of Governance Sustainability in Agro-regions in Bulgaria

Източник: анкета с менажери на ферми Source: survey with farm managers

Принципът “Демократичност на управлението” най-добре се реализира в “Североизточен район” (0,53) и “Юго-западен район” (0,53), и недостатъчно в “Северен-централен район” (0,4) и “Северозападен район” (0,48).

Принципът “Работеща аграрна администрация” се прилага ефективно в “Североизточен район” (0,61) и “Северен-централен район” (0,57). В същото време този принцип се прилага само “задоволително” в “Южен-централен район” (0,49).

Подобно на горните, принципът “Работеща пазарна среда” е широко разпространен в “Североизточен район” (0,63) докато пазарите в “Южен-централен район” (0,45) и “Юго-източен район” (0,47) работят по-лошо.

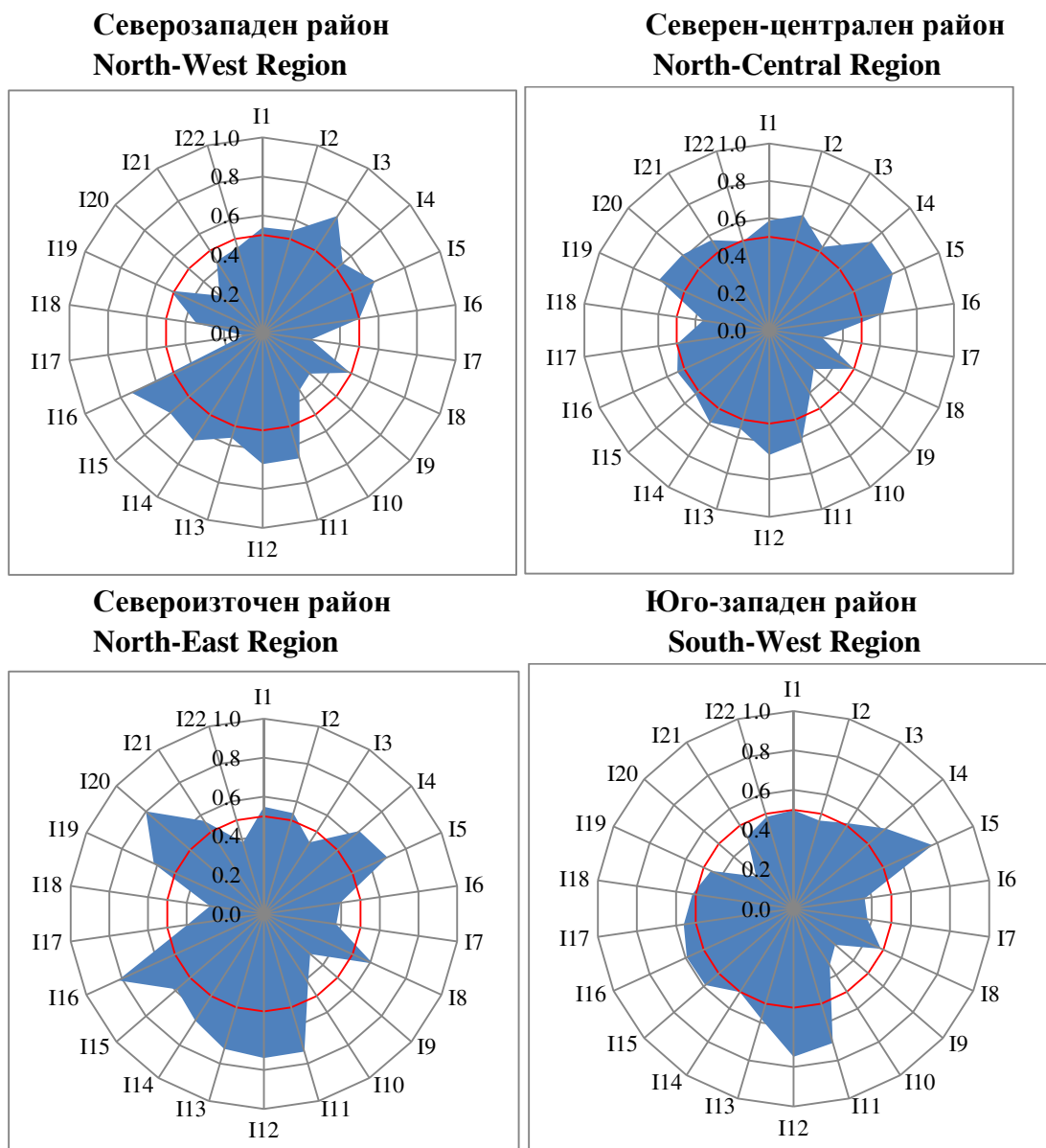
Накрая, “Добри частни практики” най-масово се спазват в “Северен-централен район” (0,58) и “Североизточен район” (0,59), докато в трите южни райони на страната те се санкционират “задоволително” (съответно 0,41, 0,36, 0,44).

Наблюдават се съществени различия в равнищата на показателите за управленческа устойчивост в отделните части от територията на страната.

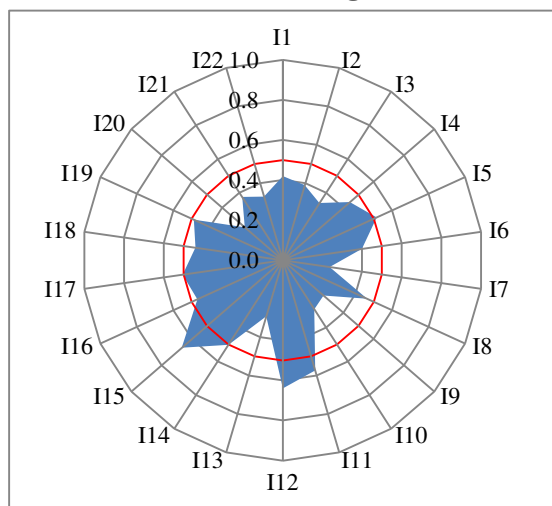
В “Северозападен район” с най-висока стойност за показателите за устойчивост: “Степен на конкурентно разпределение на обществените ресурси” (0,74), “Равнище на субсидиите спрямо средните за отрасъла” (0,71), “Степен на информираност” (0,67), “Разходи за административни услуги” (0,67), “Пазарна конкуренция” (0,66), “Реално договаряне на цени” (0,63), и “Степен на достъп до информация” (0,63) (Фигура 15).

Фигура 15. Показатели за управленческа устойчивост в основните аграрни райони на България

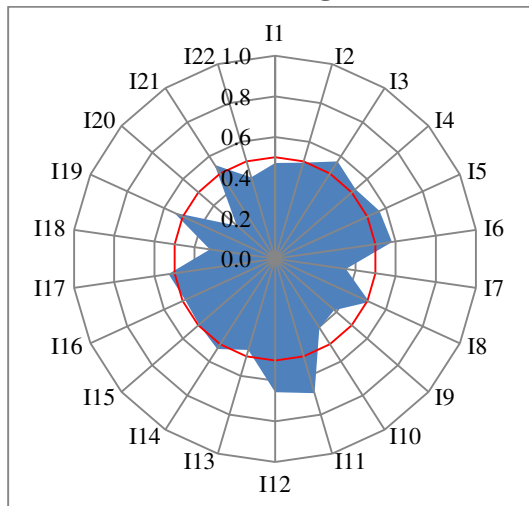
Figure 15. Governance Sustainability Indicators in Different Agro-regions of Bulgaria

Южен-централен район South-Central Region

Юго-източен район South-East Region

Източник: анкета с менажери на ферми Source: survey with farm managers

В същото време, в този агро-район управленческа устойчивост е “задоволителна” за редица показатели: “Ефективност на аграрната администрация” (0,32), “Възможност за увеличение на площите” (0,34), “Дигитализация на административното обслужване” (0,35), “Степен на спазване на договорите” (0,44), “Ефективност на неформалната система” (0,46), “Поносимост на легалните плащания” (0,49), доста ниска за “Външен контрол на Управителен съвет” (0,29), и дори “незадоволителна” за “Фермерско участие във вземането на решения” (0,25).

Управленческата устойчивост на селското стопанство в “Северен-централен район” е много “добра” по отношение на: “Степен на достъп до информация” (0,73), “Дял на производителите, участващи в различните органи” (0,72), “Разходи за административни услуги” (0,67), “Степен на прилагане на политиките” (0,65), “Степен на удовлетвореност от политиките на ЕС от бенефициентите” (0,64), “Равнище на субсидиите спрямо средните за отрасъла” (0,62), “Степен на информираност” (0,62), и “Външен контрол на Управителен съвет” (0,62).

Едновременно с това, управленческата система на този агро-район работи само “задоволително” що се отнася до “Фермерско участие във вземането на решения” (0,29), “Ефективност на аграрната администрация” (0,32), “Възможност за увеличение на площите” (0,36), “Дигитализация на административното обслужване” (0,41), и “Концентрация за земите” (0,49).

Аграрната управленческа устойчивост в “Североизточен район” се характеризира с „високо“ ниво за “Степен на конкурентно разпределение на обществените ресурси” (0,82) и е на границата с най-високо равнище за “Външен контрол на Управителен съвет” (0,8). Управленческата ефективност в този агро-район е също доста „добра“ в няколко направления: “Степен на информираност” (0,74), “Разходи за административни услуги” (0,74), “Трудности за достъп до пазари” (0,72), “Степен на достъп до информация” (0,7), “Пазарна конкуренция” (0,65), “Дял на производителите, участващи в различните органи”

(0,65), “Степен на прилагане на нормативата уредба” (0,62) и “Поносимост на легалните плащания” (0,61).

Въпреки това обаче, управленческата устойчивост на селското стопанство в този район е на “задоволително” ниво за няколко ключови области: “Ефективност на аграрната администрация” (0,31), “Фермерско участие във вземането на решения” (0,38), “Ефективност на неформалната система” (0,38), “Концентрация за земите” (0,4), “Дял на субсидиите в дохода” (0,4), “Дигитализация на административното обслужване” (0,42), и “Равнище на субсидиите спрямо средните за отрасъла” (0,44), и особено ниска за “Възможност за увеличение на площите” (0,28).

Селското стопанство в “Юго-западен район” е с много “добра” управленческа устойчивост по показатели като: “Степен на достъп до информация” (0,77), “Разходи за административни услуги” (0,75), “Степен на информираност” (0,71) и “Дял на производителите, участващи в различните органи” (0,62).

От друга страна, за много показатели управленческата устойчивост на този аграрен район е на “задоволително” ниво: “Дигитализация на административното обслужване” (0,34), “Дял на субсидиите в дохода” (0,36), “Фермерско участие във вземането на решения” (0,38), “Степен на спазване на договорите” (0,43), “Степен на удовлетвореност от политиките на ЕС от бенефициентите” (0,46), “Степен на прилагане на нормативата уредба” (0,46), “Ефективност на неформалната система” (0,48), и “Поносимост на легалните плащания” (0,49). Нещо повече, ефективността на управленческата система на селското стопанство в този район е близо до “незадоволителното” ниво за “Ефективност на аграрната администрация” (0,28), и “незадоволителна” за “Външен контрол на Управителен съвет” (0,25).

Селското стопанство в “Южен-централен район” е единствено в стабилни „добри“ територии за два индикатора - “Разходи за административни услуги” (0,64) и “Реално договаряне на цени” (0,67).

Едновременно с това обаче, управленческата устойчивост на сектора в този район е на “задоволително” ниво за множество показатели: “Ефективност на неформалната система” (0,33), “Равнище на субсидиите спрямо средните за отрасъла” (0,34), “Степен на спазване на договорите” (0,38), “Степен на удовлетвореност от политиките на ЕС от бенефициентите” (0,39), “Дял на субсидиите в дохода” (0,4), “Степен на прилагане на политиките” (0,42), “Дял на производителите, участващи в различните органи” (0,44), “Възможност за увеличение на площите” (0,44), “Поносимост на легалните плащания” (0,46), “Степен на конкурентно разпределение на обществените ресурси” (0,47), и “Степен на прилагане на нормативата уредба” (0,49).

Заедно с това, управленческата устойчивост на селското стопанство в този район е близка до “незадоволително” ниво за “Ефективност на аграрната администрация” (0,27), “Дигитализация на административното обслужване” (0,29) и “Трудности за достъп до пазари” (0,29). Нещо повече, управленческата устойчивост на селското стопанство на района е “незадоволителна” по отношение на “Фермерско участие във вземането на решения” (0,24) и “Външен контрол на Управителен съвет” (0,25).

Най накрая, управленческата устойчивост на селското стопанство в “Юго-източен район” е със сравнително “добри” показатели по отношение на “Разходи за административни услуги” (0,66) и “Степен на информираност” (0,69).

В много други области управленческата устойчивост на този аграрен район е на “задоволително” ниво като: “Възможност за увеличение на площите” (0,32), “Фермерско

участие във вземането на решения” (0,35), “Ефективност на аграрната администрация” (0,39), “Дигитализация на административното обслужване” (0,41), “Ефективност на неформалната система” (0,42), “Степен на прилагане на политиките” (0,47), “Трудности за достъп до пазари” (0,47), “Степен на удовлетвореност от политиките на ЕС от бенефициентите” (0,49), и “Степен на конкурентно разпределение на обществените ресурси” (0,49).

Освен това, по отношение на “Външен контрол на Управителен съвет” (0,25) управленческата устойчивост на селското стопанство в района на “незадоволително” равнище.

Управленческа устойчивост в различните типове фермерска организация

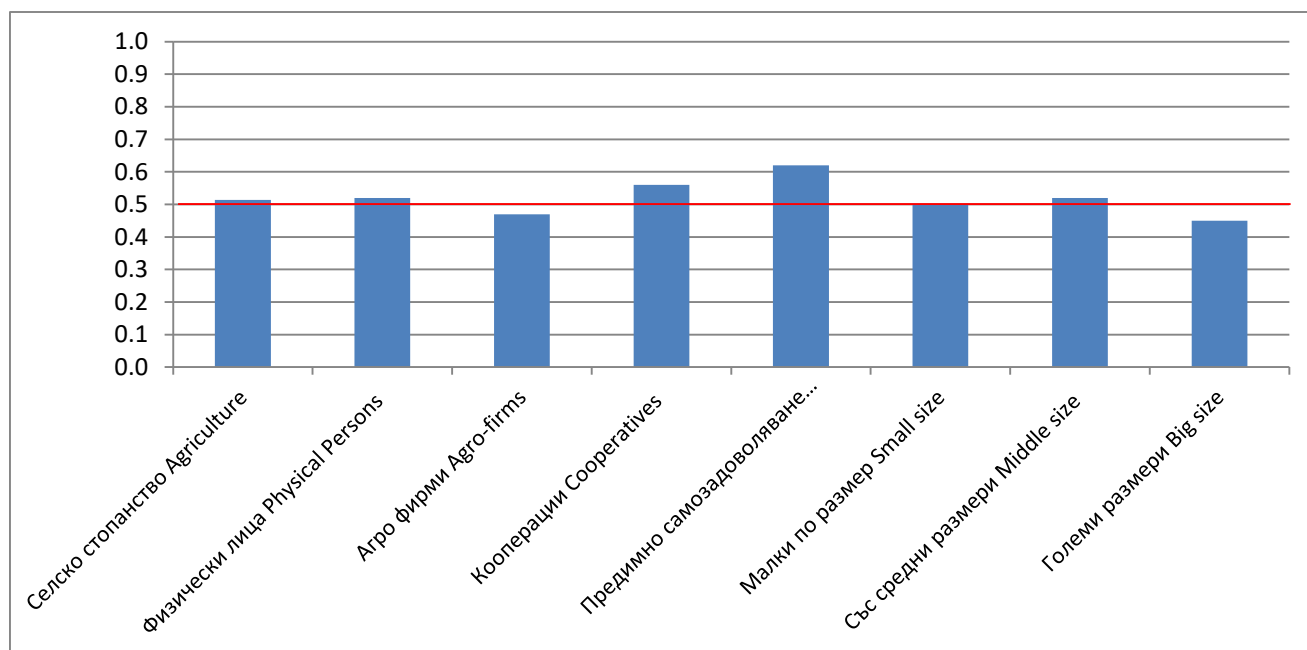
Предложеният от подход позволява да се оцени и равнището на управленческата устойчивост за селското стопанство в основните типове фермерски организации на страната – стопанства от различен юридически тип и размер. Тази оценка дава представа и за това как доминиращата институционална среда и форми на управление въздействат на (допринасят за) устойчивото развитие на основните типове български ферми.

Системата на управление на българското селско стопанство не въздейства еднакво на фермите с различен юридически статут и размер на дейността. Управленческата устойчивост на селското стопанство е най-висока за “полупазарния” (“Предимно за самозадоволяване”) и “кооперативен” (“Кооперации”) сектори – Интегралният Индекс на управленческа устойчивост на тези типове фермерски организации е много по-висока от средната за отрасъла - съответно 0,62 и 0,56 (Фигура 16).

Други основни юридически типове стопанства като “Физически лица” и ферми със “средни размери” имат също по-висок от средния индекс на управленческа устойчивост (0,52). Следователно, тези четири типа земеделски стопанства допринасят в най-голяма степен за издигане (поддържане) на “добрата” управленческа устойчивост на българското селско стопанство на съвременния етап.

Фигура 16. Управленческа устойчивост за основни типове фермерски организации в България

Figure 16. Governance Sustainability for Major Type of Farming Organizations in Bulgaria

Източник: анкета с менажери на ферми Source: survey with farm managers

В същото време, за стопанствата самоопределени като “По скоро малък за отрасъла” управленческата устойчивост е под следната за отрасъла и на границата със “задоволително” ниво (0,5). Нещо повече, за “Агро-фирми” и фермите с размер “Голям за отрасъла” управленческата устойчивост е на “задоволително” ниво – съответно 0,47 и 0,45.

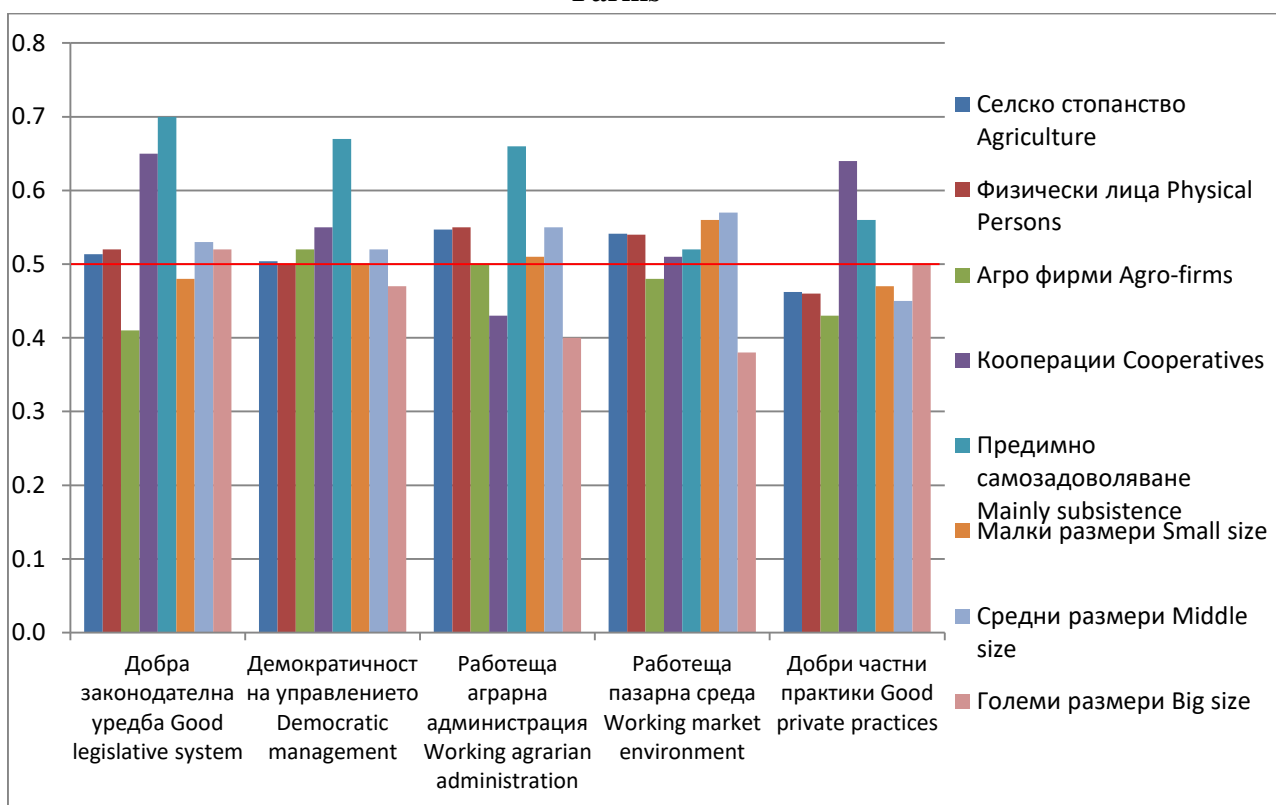
Следователно, тези основни типове фермерски стопанства намаляват в най-голяма степен общата управленческа устойчивост на селското стопанство на страната.

Основните принципи на управленческата устойчивост се прилагат (“работят”) нееднакво по отношение на различните типове стопанства в България.

Управленческите принципи “Добра законодателна уредба”, “Демократичност на управлението” и “Добри частни практики” въздействат най-благоотворно на “Кооперации” и стопанства “Предимно за самозадоволяване” (Индекси на устойчивост съответно 0,65 и 0,7; 0,55 и 0,67; 0,64 и 0,56) (Фигура 17).

Фигура 17. Индекси на принципи на управленческа устойчивост за основните типове ферми в България

Figure 17. Indices of the Principles of Governance Sustainability for Major Type of Bulgarian Farms

Източник: анкета с менажери на ферми Source: survey with farm managers

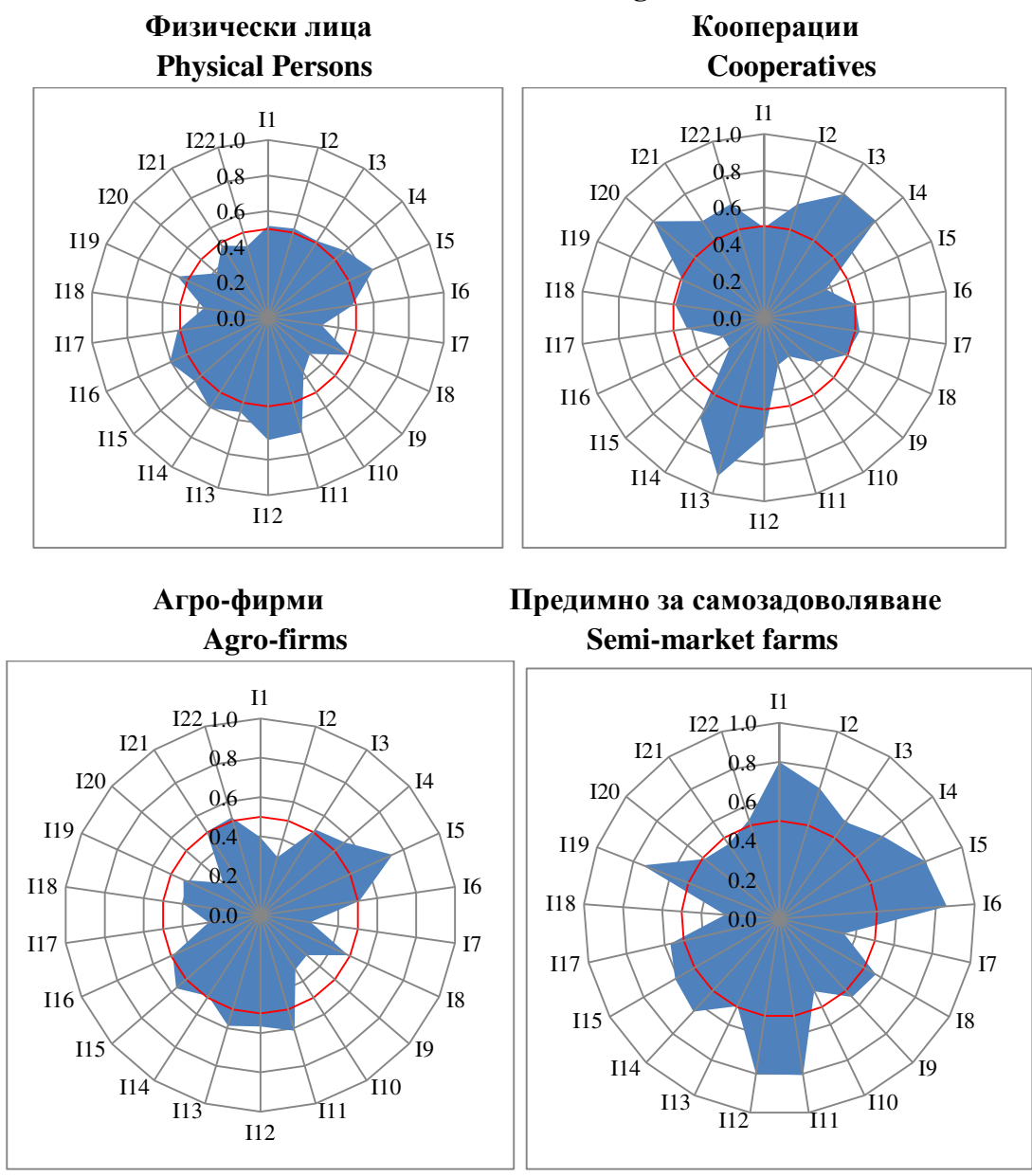
Управленческата устойчивост за принципа “Работеща аграрна администрация” най-ефективно се прилага по отношение на фермите “Предимно за самозадоволяване” (0,66), “Физическо лица“ (0,55) и стопанства „Със средни размери за отрасъла“ (0,55). Принципът за управленческа устойчивост “Работеща пазарна среда” е по-благоприятен за стопанствата “Със средни размери за отрасъла“ (0,57) и “По скоро малки за отрасъла” (0,56).

От друга страна, индивидуалните принципи за управленческа устойчивост най-лошо се прилагат и негативно въздействат на различни типове ферми. Устойчивостта за принципа “Добра законодателна уредба” е на “задоволително” ниво за “Агро-фирми” (0,41) и “По скоро малки за отрасъла” стопанства (0,48). Принципът на устойчивост “Демократичност на управлението” е на “задоволително” ниво единствено за фермите с размери “Големи за отрасъла” (0,47). Прилагането на принципа “Работеща аграрна администрация” е

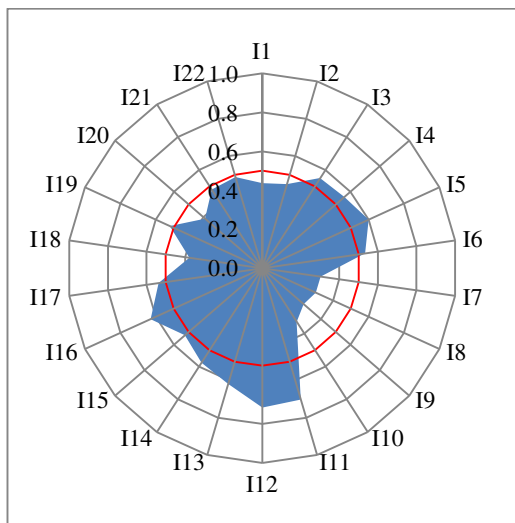
недостатъчно (“задоволително”) за “Големите за отрасъла” стопанства (0,4) и “Кооперациите” (0,43). Принципът за устойчивост “Работеща пазарна среда” не работи добре за „Големите за отрасъла” ферми (0,38) и “Агро-фирмите” (0,48). “Добрите частни практики” не се практикуват достатъчно и отрицателно въздействат на “Агро-фирми” (0,43), стопанства “Със средни размери за отрасъла” (0,45), “Физически лица” (0,46), и ферми с размери “По скоро малки за отрасъла” (0,47).

Управленческата устойчивост на селското стопанство осъществявано от стопанствата на “Физически лице” е много “добра” по отношение на: “Разходи за административни услуги” (0,69), “Степен на информираност” (0,67), “Степен на достъп до информация” (0,65), “Пазарна конкуренция” (0,61), и “Степен на конкурентно разпределение на обществените ресурси” (0,61) (Фигура 18).

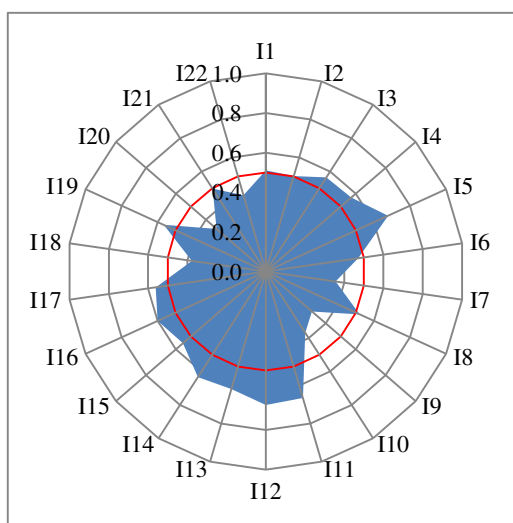
Фигура 18. Въздействие (принос към) показателите за управленческа устойчивост на основните типове ферми в България
Figure 18. Impact of (Contribution to) Governance Sustainability Indicators of Major Type of Farms in Bulgaria

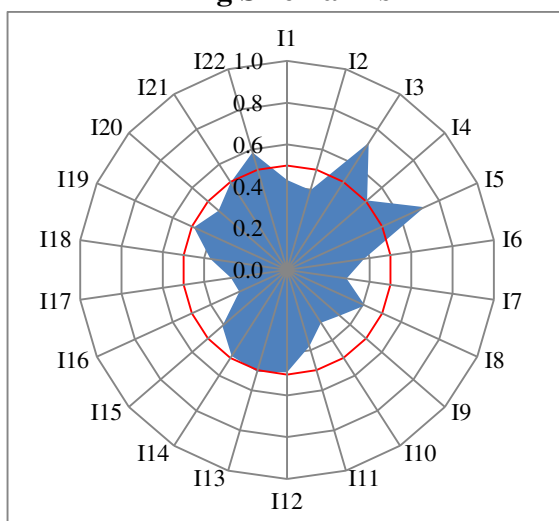
По скоро малки за отрасъла
Small Size Farms

Със средни размери за отрасъла
Middle Size Farms

Големи за отрасъла
Big Size Farms

Източник: анкета с менажери на ферми Source: survey with farm managers

Едновременно с това, управленческата система за този тип ферми работи само “задоволително” по отношение на “Фермерско участие във вземането на решения” (0,31), “Ефективност на аграрната администрация” (0,31), “Дигитализация на административното обслужване” (0,37), “Възможност за увеличение на площите” (0,37), “Външен контрол на Управителен съвет” (0,38), “Ефективност на неформалната система” (0,42), “Дял на субсидиите в дохода” (0,48), и “Степен на спазване на договорите” (0,48).

Управленческата устойчивост на селското стопанство в кооперативния сектор (“Кооперации”) е доста “висока” за “Трудности за достъп до пазари“ (0,9) (Фигура 8). Кооперативните стопанства са също в доста благоприятна (“добра”, но на границата с “високо” ниво) ситуация по отношение на три индикатори: “Равнище на субсидиите спрямо средните за отрасъла” (0,8), “Външен контрол на Управителен съвет” (0,8), и “Дял на производителите, участващи в различните органи” (0,8). Тези стопанства демонстрират и много “добри” нива в няколко други области – “Степен на спазване на договорите” (0,63), “Степен на удовлетвореност от политиките на ЕС от бенефициентите” (0,65), “Разходи за

административни услуги” (0,65), “Пазарна конкуренция” (0,65), и “Ефективност на неформалната система” (0,65).

Едновременно с това обаче, управленческата устойчивост на кооперативното селско стопанство е “задоволителна” за “Степен на достъп до информация” (0,37), “Ефективност на аграрната администрация” (0,37), “Концентрация за земите” (0,43), “Степен на прилагане на политиките” (0,49), “Поносимост на легалните плащания” (0,49), “Възможност за увеличение на площите” (0,49), и “Степен на прилагане на нормативата уредба” (0,49).

Нещо повече, управленческата устойчивост в областта на “Степен на информираност” (0,27) е много близо до “незадоволително” ниво, докато за три индикатора тя е “незадоволителна” – “Дигитализация на административното обслужване” (0,25), “Реално договаряне на цени” (0,25), и “Степен на конкурентно разпределение на обществените ресурси” (0,25).

Управленческата устойчивост в “Агро-фирмите” е сравнително “добра” единствено за “Степен на достъп до информация” (0,74) и “Степен на информираност” (0,61) (Фигура 8).

В същото време, за много индикатори равнището на управленческа устойчивост в корпоративния сектор е “задоволителна”, включително: “Степен на удовлетвореност от политиките на ЕС от бенефициентите” (0,31), “Ефективност на аграрната администрация” (0,31), “Дигитализация на административното обслужване” (0,33), “Степен на прилагане на политиките” (0,39), “Възможност за увеличение на площите” (0,39), “Степен на прилагане на нормативата уредба” (0,43), “Поносимост на легалните плащания” (0,49), “Пазарна конкуренция” (0,49), и “Степен на конкурентно разпределение на обществените ресурси” (0,49).

Освен това, равнището на управленческа ефективност в този сектор е много близо до “незадоволителното” ниво за “Фермерско участие във вземането на решения” (0,26) и “Концентрация за земите” (0,27), и е “незадоволителна” за “Външен контрол на Управителен съвет” (0,25).

Разнообразните аспекти на управленческа устойчивост на селскостопанското производство осъществявано във фермерски организации с различни размери също се характеризират с голяма вариация.

В “полупазарния” сектор (стопанства предимно за самозадоволяване) управленческа устойчивост е “висока” по отношение на “Дял на субсидиите в дохода” (0,86) и “Степен на информираност” (0,81), и на границата с най-високо ниво за “Степен на прилагане на политиките” (0,8), “Степен на достъп до информация” (0,8), и “Разходи за административни услуги” (0,8).

Управленческата устойчивост в този широко разпространен тип фермерски организации е също много “добра” по отношение на “Степен на прилагане на нормативата уредба” (0,75), “Степен на удовлетвореност от политиките на ЕС от бенефициентите” (0,7), “Дял на производителите, участващи в различните органи” (0,68), “Пазарна конкуренция” (0,65), “Реално договаряне на цени” (0,61), и “Равнище на субсидиите спрямо средните за отрасъла” (0,6).

В същото време, управленческата устойчивост в огромния “полу” пазарен сектор на българското селско стопанство е на “задоволително” ниво за “Фермерско участие във вземането на решения” (0,34), “Дигитализация на административното обслужване” (0,41), “Степен на спазване на договорите” (0,46), “Трудности за достъп до пазари” (0,49), и “Външен контрол на Управителен съвет” (0,49), и доста ниска за “Възможност за увеличение на площите” (0,28).

Управленческата устойчивост в българското дребно размерно селско стопанство (ферми “По скоро малки за отрасъла”) е много “добра” що се касае до “Разходи за административни услуги” (0,72), “Степен на информираност” (0,7), “Степен на конкурентно разпределение на обществените ресурси” (0,63), “Трудности за достъп до пазари” (0,62), и “Степен на достъп до информация” (0,6).

От друга страна, управленческата устойчивост на този доминиращ сектор на селското стопанство е на “задоволително” ниво в множество направления - “Фермерско участие във вземането на решения” (0,3), “Поносимост на легалните плащания” (0,3), “Дигитализация на административното обслужване” (0,33), “Възможност за увеличение на площите” (0,38), “Външен контрол на Управителен съвет” (0,39), “Степен на прилагане на политиките” (0,44), “Степен на удовлетвореност от политиките на ЕС от бенефициентите” (0,45), “Степен на спазване на договорите” (0,48), “Ефективност на неформалната система” (0,49), и особено ниска за “Ефективност на аграрната администрация” (0,28).

Управленческата устойчивост на селскостопанското производство в стопанствата “Със средни размери за отрасъла” е доста “добра” за “Степен на достъп до информация” (0,68), “Разходи за административни услуги” (0,67), “Степен на информираност” (0,66), “Пазарна конкуренция” (0,63), “Трудности за достъп до пазари” (0,62) и “Степен на конкурентно разпределение на обществените ресурси” (0,6).

Едновременно с това, устойчивостта на отрасловото управление в този тип стопански организации е “задоволителна” в няколко ключови направления – “Ефективност на аграрната администрация” (0,31), “Външен контрол на Управителен съвет” (0,33), “Фермерско участие във вземането на решения” (0,36), “Дигитализация на административното обслужване” (0,37), “Възможност за увеличение на площите” (0,38), “Ефективност на неформалната система” (0,4) и “Дял на субсидиите в дохода” (0,47)

Най-накрая, управленческата устойчивост на селскостопанското производство в едромасщабните стопанства (“Големи за отрасъла“ ферми) е благоприятно “добра” по отношение на два аспекта – „Равнище на субсидиите спрямо средните за отрасъла” (0,72), и “Степен на достъп до информация” (0,72)

Въпреки това обаче, за много показатели управленческата устойчивост на този тип фермерски организации е на “задоволително” ниво – “Дигитализация на административното обслужване” (0,3), “Ефективност на аграрната администрация” (0,33), “Дял на субсидиите в дохода” (0,37), “Възможност за увеличение на площите” (0,37), “Степен на информираност” (0,38), “Степен на удовлетвореност от политиките на ЕС от бенефициентите” (0,4), “Поносимост на легалните плащания” (0,41), “Реално договаряне на цени” (0,41), “Степен на прилагане на политиките” (0,43), “Външен контрол на Управителен съвет” (0,43), “Разходи за административни услуги” (0,49), “Пазарна конкуренция” (0,49), и “Степен на прилагане на нормативата уредба” (0,49).

Освен това, управленческата ефективност на този огромен “суб-сектор” на българското селско стопанство е близка до или на “незадоволително” ниво за “Степен на конкурентно разпределение на обществените ресурси” (0,25), “Концентрация за земите” (0,27), и “Фермерско участие във вземането на решения” (0,29).

Заклучение

Това изследване доказва, че е важно да се включи “липсващия” Управленчески стълб при оценката на интегралната устойчивост на селското стопанство и устойчивостта на отделните подотрасли. Освен това, то демонстрира, че (и как) нивото на управленческа устойчивост може да бъде количествено “измерено” и “интегрирано” в системата на оценка на общата устойчивост. Първата по рода си цялостна оценка на управленческата устойчивост на българското селско стопанство позволява да се направят няколко важни специфични изводи за състоянието на (управленческа) устойчивост на отрасъла и основните подотрасли, и препоръки да подобряване на управленческите и оценителни практики.

Предложеният и експериментиран подход дава възможност да се подобри оценяването на общата и управленческа устойчивост на отрасъла, и основните подотрасли, агро-екосистеми, агро-райони и типове фермерски организации. Следователно, той следва да бъде подробно дискутиран, експериментиран, подобрен и адаптиран към специфичните условия на оценяваните селскостопански системи и потребностите на вземащите решения на различни нива на управление.

Многопринципната, критериална и индикаторна оценка на управленческата устойчивост на селско стопанство установи, че цялостната устойчивост е на “добро”, но близко до “задоволителното” ниво. Освен това, съществува значителна диференциация на равнищата на интегрална управленческа устойчивост на различните селскостопански (под)системи. Нещо повече, индивидуалните показатели с най-високи и ниски стойности за устойчивост определят “критичните” фактори подсилващи и влошаващи частната и интегрална управленческа устойчивост на оценяваната агро-система.

Последно, но не и най-малко важно, резултатите от оценката на интегралната устойчивост в тази разработка базирани на микро (стопански) и макро (статистически и др.) данни показват определено разминаване, което следва да се има пред вид при анализите и интерпретациите, като същевременно оценителните показатели, методи и данни продължават да се подобряват.

Това изследване установи, че голяма част от необходимата информация за калкулиране на управленческата устойчивост не е налична и трябва да се събира посредством експертни оценки, анкетиране на менажери на ферми и професионални организации и др. Въпреки това, голямо предизвикателство е (нивото на) компетентност и желание за “откровено” оценяване от страна на интервюираните агенти. Например, на някои “деликатни” въпроси от извършените (“анонимни”) анкети много менажери на стопанства не дадоха отговор поради липса на мнение, опит, капацитет и/или нежелания за оценяване и т.н.

Имайки пред вид значимостта на холистични оценки от този тип за подобряване на аграрната устойчивост като цяло, и на управленческата устойчивост на селското стопанство като частност, те следва да се разширяват и тяхната прецизност и представителност подобрява. Това изисква повишаване на прецизността чрез разширяване на анкетираните ферми и заинтересовани страни, и използване на по-“обективни” данни от проучвания, статистика, професионални експертизи в дадената област, и др.

Литература:

- Башев Х. (2006): Оценка на устойчивостта на българските ферми, Икономика и управление на селското стопанство No 3, 18-28.
- Башев Х. (2006): Влияние на Общата селскостопанска политика на Европейския съюз върху устойчивостта на земеделските стопанства в България, Икономика и управление на селското стопанство No 5, 37-47.
- Башев Х. (2006): Управление на аграрната и селска устойчивост, Икономика и управление на селското стопанство No 4, 27-37.
- Башев Х. (2009): Оценка на въздействието на ОСП на ЕС върху устойчивостта на животновъдните стопанства, Икономика и управление на селското стопанство No 1, 8-18.
- Башев Х. (2010): Оценка на конкурентоспособността на българските ферми, Икономика и управление на селското стопанство No 6, 11-26.
- Башев Х. (2011): Оценка на конкурентоспособността на земеделските кооперации, Икономика и управление на селското стопанство No 1, 22-30
- Башев Х. (2011): Конкурентоспособността на земеделските стопанства на физически лица, Икономика и управление на селското стопанство No 5, 55-65.
- Башев Х. (2015): Подход за оценка на устойчивостта на земеделските стопанства“, сп.Икономика и управление на селското стопанство, бр. 3, 12-36.
- Башев Х. (2015): Оценка на системата за управление на аграрната устойчивост, Икономика и управление на селското стопанство, бр.4, 21-48.
- Башев Х. (2016): УСТОЙЧИВОСТ НА ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ СТОПАНСТВА В БЪЛГАРИЯ, Анангард, София.
- Башев Х. (2016): ДЕФИНИРАНЕ И ОЦЕНКА НА УСТОЙЧИВОСТТА НА ФЕРМИТЕ, сп. Икономически изследвания, бр.3, 158-188.
- Башев Х. (2016): Устойчивост на фермата, сп. Икономика 21, No 1, 22-58.
- Башев Х. (2017): Устойчивост на управленческите структури в българското земеделие - равнище, фактори, перспективи, сп, Економика 21, 69-95.
- Башев Х. (2018): Влияние на институционалната среда върху аграрната устойчивост в България, Икономическа мисъл, 4, 3-32.
- Башев Х. (2018): ВЪЗДЕЙСТВИЕ НА ПАЗАРНИТЕ, ЧАСТНИТЕ, КОЛЕКТИВНИТЕ И ХИБРИДНИТЕ ФОРМИ НА УПРАВЛЕНИЕ ВЪРХУ АГРАРНАТА УСТОЙЧИВОСТ В БЪЛГАРИЯ, Икономика 21, 2, 131-176.
- Башев Х. (2020): ДИГИТАЛИЗАЦИЯ НА СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО И РАЙОНИ В БЪЛГАРИЯ, Икономика и управление на селското стопанство, 65, бр. 2, 3-24.
- Башев Х., Б. Иванов, А. Саров (2020): Подход за оценка на управленческата устойчивост на българското селско стопанство, Икономика и управление на селското стопанство, бр. 4.
- Башев Х. (2020): Равнище на управленческа устойчивост на селското стопанство в България, Икономика и управление на селското стопанство, бр. 5
- Башев Х. (2020): Равнище на управленческа устойчивост на ниво екосистема, район и фермерска организация в България, Икономика и управление на селското стопанство, бр. 6.
- Башев Х. и К. Че (редактори) (2018): Управление и оценка на аграрната устойчивост в България и Китай, ИАИ, София.
- Башев Х., Б. Иванов, Д. Тотева (2019): Оценка на устойчивостта на основните подотрасли на българското селско стопанство, Икономика и управление на селското стопанство, бр.2, 34-50.
- Башев Х., Б. Иванов, Д. Тотева (2019): Оценка на устойчивостта на основните подотрасли на българското селско стопанство, Икономика и управление на селското стопанство, бр.2, 34-50.

- Башев Х. И Д. Ванев (2017): Управленческа, икономическа, социална и екологическа устойчивост на земеделските стопанства, Икономика и управление на селското стопанство, бр.1, 18-42.
- Башев Х., Б. Иванов, Д. Тотева (2019): Устойчивост на аграрните екосистеми в България, Икономика и управление на селското стопанство, бр.64, 1, 39-55.
- Башев Х., Н. Котева, Д. Митова, Б. Иванов, М. Анастасова-Чопева, Д. Тотева, А. Саров, Е. Соколова, К. Тодорова, А. Митов, Д. Ванев (2019): Оценка на устойчивостта на българското селско стопанство, ИАИ,
- Иванов Б., Х.Башев, Д.Митова, Д.Димитрова, В.Димитров, В.Стойчев (2019): Състояние и развитие на туризма в селските райони на България, Икономика и управление на селското стопанство, бр.64, 1, 70-80.ISSN 0205-3845
- Саров А. (2019): Оценка на управленческата устойчивост на земеделските стопанства в България, Авангард Прима.
- Хаджиева В., Д.Митова, М.Анастасова, Х.Башев, В.Мицов и С.Маджарова (2005): Планиране на устойчивото развитие на земеделското стопанство, Икономика и управление на селското стопанство No 5, 37-43.
- Altinay H. (2012): Global Governance Audit, Global Economy & Development, Working Paper 49, Brookings Institution, Washington, DC.
- ASA (2019): More than Green, ASA, <http://www.morethangreen.es/en/ideology/four-sustainabilities-cultural-economic-social-environmental-sustainability/#sthash.IjtNJlyH.dpbs>
- Bachev H. (2005): Assessment of Sustainability of Bulgarian Farms, proceedings, XIth Congress of the European Association of Agricultural Economists, Copenhagen.
- Bachev H. (2010): Governance of Agrarian Sustainability, New York: Nova Science Publishers.
- Bachev H (2016): A Framework for Assessing Sustainability of Farming Enterprises, Journal of Applied Economic Sciences, Spring Issue, Vol XI, 1(39), 24-43.
- Bachev H. (2016): Defining and Assessing the Governance of Agrarian Sustainability, Journal of Advanced Research in Law and Economics, Volume VII, Issue 4(18), 797-816.
- Bachev H. (2016): Defining and assessment of sustainability of farms, Economic Studies Journal, Issue 3, 158-188.
- Bachev H. (2017): Socio-economic and environmental sustainability of Bulgarian farms. Agricultural and Resource Economics: International Scientific E- Journal, vol. 3 (2), 5–21.
- Bachev H. (2017): Sustainability Level of Bulgarian Farms, Bulgarian Journal of Agricultural Science, 23 (1), 1-13.
- Bachev H. (2017): Sustainability of Bulgarian Farming Enterprises during EU CAP Implementation, Journal of Applied Economic Sciences, 2(48), 422-451.
- Bachev H. (2018): The Sustainability of Farming Enterprises in Bulgaria, Cambridge Scholars Publishing.
- Bachev H. (2018): Institutional Environment and Climate Change Impacts on Sustainability of Bulgarian Agriculture, Bulgarian Journal of Agricultural Science, 24 (4), 523-536.
- Bachev H., B. Ivanov, D. Toteva, E. Sokolova (2016): Agrarian Sustainability and its Governance – Understanding, Evaluation, Improvement, Journal of Environmental Management and Tourism, Vol. 7, issue 4 (16), 639-663.
- Bachev H., B. Ivanov, D.Toteva and E.Sokolova (2017): Agrarian sustainability in Bulgaria – economic, social and ecological aspects, Bulgarian Journal of Agricultural Science, 23 (4), 519-525.
- Bachev H. and A.Peeters (2005): Framework for Assessing Sustainability of Farms, in Farm Management and Rural Planning No 6, Kyushu University, Fukuoka, 221-239
- Bachev H. and D.Terziev (2017): Environmental Sustainability of Agricultural Farms in Bulgaria, Journal of Environmental Management and Tourism, Vol 8 No 5 (2017): JEMT Volume VIII Issue 5(21) Fall 2017, 968-994.

- Bachev, H., Terziev, D. (2018): A Study on Institutional, Market and Natural Environment Impact on Agrarian Sustainability in Bulgaria, *Journal of Environmental Management and Tourism*, Vol. IX, Issue 3 (27), 452-478.
- Bachev, H., Terziev, D. (2019): Sustainability of Agricultural Industries in Bulgaria, *Journal of Applied Economic Sciences*, Volume XIV, Issue 1(63) Spring 2019, 118-129.
- Bachev H., N.Koteva, K.Kaneva, P.Yovchevska, D.Mitova, B.Ivanov, S.Alexandrova, D.Toteva, A.Sarov, E.Sokolova (2018): A System for Assessing Sustainability of Bulgarian Agriculture, IAE, Sofia.
- Bachev H., N.Koteva, D.Mitova, B.Ivanov, M. Anastasova-Chopeva, D.Toteva, A.Sarov, E.Sokolova, K.Todorova, A Mitov (2019): Assessment of Sustainability of Bulgarian Agriculture, IAE, Sofia.
- Bachev H. (2020): Governance Sustainability of Agriculture at National, Territorial and Farm Levels in Bulgaria, *Social Sciences Review Quarterly*, Vol. 1, No. 1, 1-13
- Bachev H. (2020): Measuring the New Governance Pillar of Agrarian Sustainability at Farm, Sectoral and National Level in Bulgaria, *Asian Business Research Journal*, Vol. 5, No. 1, 1-9, 28-38.
- Bachev H., B. Ivanov, A. Sarov (2020): Unpacking Governance Sustainability of Bulgarian Agriculture, *Economic Studies*, 6, 106-137.
- Bachev H., B.Ivanov, A. Sarov (2020): Why and How to Assess the “Governance” Aspect of Agrarian Sustainability - The Case of Bulgaria, *Agricultural Research Updates*. Volume 30, Editors Prathamesh Gorawala and Srushti Mandhatri, Nova Science Publisher.
- Baeker G. (2014): Fourth Pillar of Sustainability, *Economicdevelopment.org*, February 18, 2014, <http://economicdevelopment.org/2014/02/fourth-pillar-of-sustainability-2/>
- Bhuta N. and G.Umbach (2014): Global Governance by Indicators, European University Institute, <http://globalgovernanceprogramme.eui.eu/global-governance-by-indicators/>
- Bell S. and Morse S. (2008): *Sustainability Indicators: Measuring the Immeasurable?* Earthscan: London.
- Brklacich M., Bryant C. and B.Smith (1991): Review and appraisal of concept of sustainable food production systems, *Environmental Management*, 15(1): 1-14.
- Bosselmann K., R. Engel, and P. Taylor (2008): *Governance for Sustainability – Issues, Challenges, Successes*, IUCN, Gland, Switzerland.
- Burford G., E. Hoover, I. Velasco, S. Janoušková, A. Jimenez, G. Piggot, D. Podger and M. Harder (2013): Bringing the “Missing Pillar” into Sustainable Development Goals: Towards Intersubjective Values-Based Indicators, *Sustainability* 2013, 5, 3035-3059; doi:10.3390/su5073035
- City of Brooks (2019): *Municipal Sustainability Plan, Five Pillars*, City of Brooks <https://www.brooks.ca/211/Sustainability>
- Cruz F., Y. Mena, V. Rodríguez-Estévez (2018): Methodologies for Assessing Sustainability in Farming Systems, in S. Gokten and P. Okan Gokten *Sustainability Assessment and Reporting*, IntechOpen, DOI: 10.5772/intechopen.79220.
- CoastalWiki (2019): Measuring sustainability: The self-assessment of sustainability using indicators and a means of scoring them, Coastal Wiki, http://www.coastalwiki.org/wiki/Measuring_sustainability
- EC (2001): *A Framework for Indicators for the Economic and Social Dimensions of Sustainable Agriculture and Rural Development*, European Commission.
- Edwards C.,R.Lal, P.Madden, R.Miller and G.House (editors) (1990): *Sustainable Agricultural Systems*, Soil and Water Conservation Society, Iowa.
- EU (2019): *European Governance*, EU, <https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/governance.html>
- FAO (2013): *SAFA. Sustainability Assessment of Food and Agriculture systems indicators*, FAO.
- Fraser E., Dougill A., Mabee W., Reed M., McAlpine P. (2006): Bottom up and top down: Analysis of participatory processes for sustainability indicator identification as a pathway to community

- empowerment and sustainable environmental management. *Journal Environment Management*, 78, 114–127.
- IFAD (1999): *Good Governance: An Overview*, IFAD, Executive Board – Sixty-Seventh Session, Rome, 8-9 September 1999, EB 99/67/INF.4.
- Ganev G. M. Popova, F. Bönke (2018): *Bulgaria Report, Sustainable Governance Indicators 2018, SGI 2018, 2*, Bertelsmann Stiftung.
- Georgiev, M. (2013): *Impact of the Administration Structure and Transaction Costs on the Agricultural Land Market*, *Trakia Journal of Sciences*, 11(11), 527-534.
- Gibson R. (2006): *Beyond the Pillars: Sustainability Assessment as a Framework for Effective Integration of Social, Economic and Ecological Considerations in Significant Decision-Making*, *Journal of Environmental Assessment Policy and Management*, Vol. 8, No. 3, 259-280.
- Hansen J. (1996): *Is Agricultural Sustainability a Useful Concept*, *Agricultural Systems* 50: 117-143.
- Hayati D. Z. Ranjbar, and E. Karami (2010): *Measuring Agricultural Sustainability*, in E. Lichtfouse (ed.), *Biodiversity, Biofuels, Agroforestry and Conservation Agriculture*, *Sustainable Agriculture Reviews* 5, Springer Science, 73-100.
- Kayizari C. (2018): *Good Governance as a pillar of Sustainable Development in Africa*, PPP https://www.aydin.edu.tr/tr-tr/arastirma/arastirmamerkezleri/afrikam/Documents/Oturum%203%20-%20Good-Governance-as-a-pillar-for-sustainable-Development-in-Africa_CaesarKayizari.pdf
- Koteva N., H. Bachev (2011): *A study on competitiveness of Bulgarian farms*, *Economic Thought*, Volume 7, 95-123.
- Marinov P. (2019), *Index of localization of agricultural holdings and employees in the rural areas of the South Central Region for Bulgaria*, Volume 25, Issue 3, *Bulgarian Journal of Agricultural*, pp. 464-467.
- Mirovitskaya N. and W.Ascher (editors) (2001): *Guide to Sustainable Development and Environmental Policy*, Duke University Press, London.
- Kamalia F., J.Borges, M.Meuwissen, I. Boer, A.Lansink (2017): *Sustainability assessment of agricultural systems: The validity of expert opinion and robustness of a multi-criteria analysis*, *Agricultural Systems*, Vol. 157, 118-128.
- Lewandowski, I., Härdtlein M., Kaltschmitt M. (1999): *Sustainable crop production: definition and methodological approach for assessing and implementing sustainability*. *Crop science* 39:184-193.
- Lopez-Ridaura S., O. Masera, and M. Astier (2002): *Evaluating the sustainability of complex socio-environmental systems. The MESMIS framework*. *Ecological indicators* 2: 135-148.
- Lowrance R., P. Hendrix, and E. Odum (2015): *A hierarchical approach to sustainable agriculture*, *American Journal of Alternative Agriculture*.
- Monkelbaan J. (2017): *Achieving the Sustainable Development Goals: Theoretical insights and case studies for making sustainability governance more integrative*, V. R. F. Series, No. 499, INSTITUTE OF DEVELOPING ECONOMIES, JAPAN EXTERNAL TRADE ORGANIZATION.
- Monkelbaan J. (2018): *Governance for the Sustainable Development Goals Exploring an Integrative Framework of Theories, Tools, and Competencies*, Springer.
- Nurse K. (2006): *Culture as the Fourth Pillar of Sustainable Development*; Commonwealth Secretariat: London, UK.
- OECD (2001): *Environmental indicators for agriculture. Volume 3: Methods and Results*. OECD, Paris.
- Raman, S. (2006). *Agricultural Sustainability. Principles, Processes and Prospect.*, New York: The Haworth Press Inc.
- RMIT University (2017): *The four pillars of sustainability*. RMIT University <https://www.futurelearn.com/courses/sustainable-business/1/steps/157438>

- Simberova I., A. Kocmanova, P. Nemecek (2012): Corporate Governance Performance Measurement – Key Performance Indicators, *Economics and Management*, Vol 17, No 4, <http://158.129.0.15/index.php/Ekv/article/view/3033/0>
- Scobie S. and O. Young (2018): Integrating Governance into the Sustainable Development Goals, Post2015, UNU-IAS, Policy Brief 3.
- Sauvenier X., J. Valekx, N. Van Cauwenbergh, E. Wauters, H.Bachev. K.Biala, C. Bielders, V. Brouckaert, V. Garcia-Cidad, S. Goyens, M.Hermy, E. Mathijs, B.Muys, M.Vanclooster. and A.Peeters (2005): Framework for Assessing Sustainability Levels in Belgium Agricultural Systems – SAFE, Belgium Science Policy, Brussels.
- Singh R., H.Murty, S. Gupta, A.Dikshit (2009): An overview of sustainability assessment methodologies, *Ecological indicators*, 9, 189–212.
- Spangenberg J., Pfahl S. Deller K. (2002): Towards indicators for institutional sustainability: Lessons from an analysis of Agenda 21. *Ecological Indicators*, 2, 61–77.
- Terziev D., D. Radeva, & Y. Kazakova (2018): A new look on agricultural sustainability and food safety: Economic viability, in H. BACHEV, S. CHE, S. YANCHEVA (Editors) *Agrarian and Rural Revitalisation Issues in China and Bulgaria*, KSP Books, 231-242.
- UCLG (2014): *Culture: Fourth Pillar of Sustainable Development*, United Cities and Local Governments, Barcelona.
- VanLoon G., S. Patil, and L.Hugar (2005): *Agricultural Sustainability: Strategies for Assessment*. London: SAGE Publications.
- UN (2015): *The Sustainable Development Goals (SDGs)*, United Nation.